

ajlóretórt helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

4

Hafner Zoltán
kiadatlan interjúja
Kertész Imrével

7

Patyi Szilárd:
A harmadik
legerősebb párt

15

Fekete J. József
Böndör Pál
kötetéről

2019. október 19. II. évfolyam 10. szám

vezérsers

Cs. Simon István

Októberben

Október van,
rongyolódó láthatárral
lehel rám
születésem és balsejtelmem
hónapja.

Október van,
s a sokasodó
számvetésből
viassasötétlik
az aradi éjszaka.

Október van,
és a senkiföldjén
dérbe vegyül
a lopakodók lábnyoma.

Október van,
hideglelősen hunyorog
az ég
csillagai közt
a vértanú tábornok lova,
a mindenség vályujából
a Tejutat issza.

* Varasodás, JMMT, Újvidék, 1992

Németh István

Herceg János

tárca

AZ ÍRÓ DOLGA

Végbúcsú Németh Istvántól

Egyik legnagyobb írónk ment el. Mert Németh István a legnagyobbaink közül való volt Herceg János, Fehér Ferenc, Gion Nándor nemes páholyából. Egyikük sem kapott ugyan Kossuth-díjat, de hát miért is kapott volna. Ők a Teremtővel voltak közeli viszonyban, aki ezzel a lehúzó-fel-emelő nagy tehetséggel megajándékozta őket, szeretett szülőföldjükkal, amelyről minden alkotásukban írtak, s az olvasóikkal, akik számára életre szóló ajándék volt minden egyes írásuk, könyvük. Velük voltak ők igazán közeli viszonyban, s nem a díjosztókkal. Világnyelvekre sem igen fordították le műveiket, de hát miért is fordították volna. Hiszen kivétel nélkül rólunk szóltak és szólnak ezek a könyvek, erről a – Herceg János megfogalmazásával élve – kisebbségi lét kettős koporsójába zárt közösségről, nem a sorstalanságunkról, hanem ólomsúly nehéz sorsunk-

ról, gödörbe taszításainkról és felemelkedéseinkről: Tündérlak minden nyomorúságáról és csodájáról – a világnyelven olvasókat mindez nem nagyon szokta érdekelni. Annál inkább érdekelte, s érdekli még mindig olvasóikat, akik érdeklődése, ragaszkodása nélkül nem sok értelme van az írói létnek. „Szépen kérem Önt, gyakran írjon erről a faluról”, kereste fel levélben Németh Istvánt egyik olvasója, „bármit ír róla, mondhatatlan fájó öröm tölti meg sokat gyötört szívemet”.

Műveinek legavatottabb ismerője, dr. Bori Imre pedig a következőket írja talán legfontosabb könyvéről, az Ima Tündérlakért címűről, a délvidéki magyar széppróza immár klasszikus alkotásáról: „Ezek az elbeszélések olyan életképeket mutatnak fel, amelyeket Németh Istvánon kívül még nem mutatott meg senki.” Hasonlókat mondhatunk el má-

sik klasszikus művéről, a Házioltárról is, családja „szerelmes krónikájáról”, vagy „délvidéki füves könyvéről”, a Hegyalja utcáról, amely valóban a hegy alatt fekszik, „felette azonban a Teremtő szeme lakik”.

„Németh István nyugalmas hangjával, a józan érveivel, a tiszta emberségével lett azzá, aki: legjobb, leghitelesebb írástevőink egyike”, tisztelgett előtte Hornyik Miklós még valamikor a hetvenötödik születésnapja közelében Kishegyesen, írónk rajongva szeretett szülőfalujában, ahova most megpihenni végleg hazatért. S hozzátette még: „Minden riportkönyve »szerelmes földrajz« tulajdonképpen, Szabó Zoltán-i vallomás, de szinte minden riportkönyvében megfogalmazódik egyfajta veszendőségerzés, katasztrófa-előérzet is: szülőföldünk végzetes elvesztésének előérzete.”

Amiről Németh István Lélekvesztőn című kötetének fülszövegében pontosan, szépen a következőket mondja: „Mégis mind ez ideig megmaradt legalább a remény, hogy ha akár sanyarú mivoltában is, de megtartható. A jegyzetíró lépten-nyomon a pusztulás jeleit tapasztalja maga körül, nem titkolhatja a balsejtelmeit, félelmeit, nem rejt el szorongásait, lejegyzí őket. Ez a dolga.”

Igen: ilyen egyszerű az egész. Csakhogy rámege közben az ember élete.

Amit kiváló prózaírónk, publicistánk Herceg Jánosról szólva megfogalmazott Ima Tündérlakért című varázslatos könyvében, az minden változtatás nélkül odavéshető az ő majd hét évtizedes írósága alá is: „Nem csinált mást, folyton csak teremtet: egész munkásságával egy kisebbségi sorsba kényszerített néptöredékben

tárca

Dudás Károly

próbálta megtartani a lelket. Amikor már semmink se marad, jégveréses időben meghúzzhatjuk magunkat teremtett világának eresze alatt.”

Kidőlt az óriásfa, köszöntem el annak idején atyai jó barátomtól, Herceg Jánostól, s most, ezekben az üresen kongó, fájó pillanatokban sem mondhatok mást, írhatok mást. Mi lenne velünk, mi lenne a jó könyvet, a lélek legrejtettebb zugaiba is befészkelő írást még mindig szerető olvasóval, kérdeztem egyszer pálinkázás közben Németh Pistától, ha valami egészen gonosz véletlen folytán nem írhatnál többé igazán fontos, szent dolgainkról. Csak te ne aggódj, Károlyom, emelte fel mutatóujját: írna majd róluk, ír majd róluk valaki más. Jelentem, drága Németh úr: nincs már és sejtésem szerint nem is lesz már, aki írna. A ránk erőltetett s részben a saját magunk által is

előidézett „klímaváltozás” következtében ezen a tájon, Tündérlakodban nem nőnek többé óriásfák. 2019. szeptember 30-án, egy hétfői napon kidőlt a legutolsó.

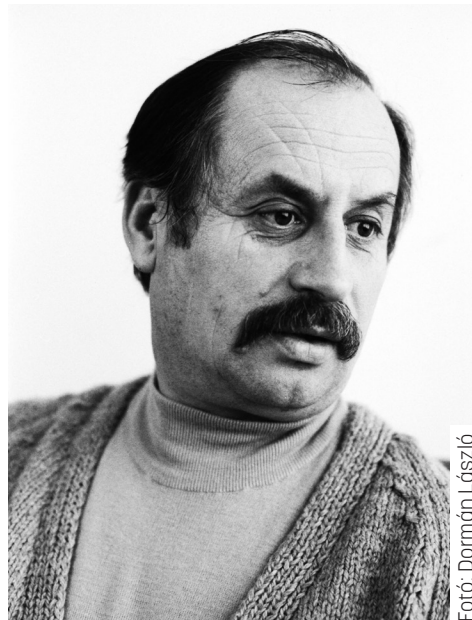
Németh István temetésére indulnék szeretett szülőfalujába, Kishegyesre, cseng a telefon, könyvbemutatóra hívnak Újvidékre. Úristen, mondom, de hát meghalt a Németh Pista! Igen, de a rendezvény csak két hét múlva lenne, nyugtatnának a vonal túlsó végén...

Meghalt a legnagyobb írónk, s nem szakadt le az ég, nem dőlt össze a világ! Mintha mi sem történt volna, megy minden tovább a maga útján. Belém hasít egy regénybeli régi halottbúcsúztató szövege: „egész marad majd nélkülem ez a széles világ, válásomat nem érzi csak a síró család, egy embernek halála olyan kicsi eset, hogy

nem veszik észre a boldog emberek, pedig egy egész világ dült össze e napon...”, s a búcsúztató szövegéhez csatlakozik mindjárt egy parázs vitám valakivel: „nincsenek pótolhatatlan embereink”, hallom. Vannak, barátaim, bizony hogy vannak: a sorból való kihullásukkal egy egész közösség lesz szegényebb, védtelenebb, s fogyatkozik esélyünk is a megmaradásra...

S végezetül mivel búcsúzhatna el a Szülőföld és Raguza szerelmesétől a Szülőföld és Raguza másik szerelmese, az egyik szívbeli testvér másik szívbeli testvérétől, mint közös tanítómesterünk, Illyés Gyula örökbecsű (vigasztaló?, valahogy mégis reményt adó?) gondolatával:

„Higgyétek, hogy a halál: legyőzhető, ha én, lám, elestem is. Ha mind elesünk is; kitartón, magányos hátvédként, a végéskig, ahogy megfogadtuk.”

Németh István, 1979

Fotó: Dormán László

A POFON

Az emlékekkel baj van. Vagy az emberekkel. A borúlátó emberek emlékei sötétek, sokkal feketébbek, mint a valóságban voltak. Ezek az emlékek nyomasztóak, rosszak, folyton fájdalmat okoznak, betegségek melegágyai. A derűlátó embereknel minden megszépül, még talán a rossz emlékek is. Éltető csillogással ragyognak.

Derűlátó embernek tartom magam. Nem a sötétség éltet. Ezért bocsásson meg az olvasó, ha apámról semmi rosszat nem mondok. Ha jobban belegondolok, nem is mondhatok. Még arról a pofonról sem, amelyet kisiskolás koromban kaptam tőle. Az egyetlenről. Meg arról sem, amikor a Magyar Szó vasárnapi számában megjelent cikkét felolvasta az egész osztály előtt a tanárnő. Pedig szégyelltem magam, már nem emlékszem, biztosan rosszul is esett, az is lehet, hogy csúfoltak érte a társaim. Vagy éppen nagyot nőttem szemükben? Ötödikes, hatodikos kisiskolás lehettem, amikor elszívtam első cigarettámat. Egy gyáruddvar bozótos, gazos részében bújtunk meg társaimmal, ott gyújtottunk rá. Nem tudom, hogyan láthatott meg, de meglátott. Biztosan éppen arrafelé sétált – mert mindig sétált –, és kíváncsian követett minket. Vajon mit kereshetünk odabenn a rengetegben? Ha így is történt, nem zavart meg minket, hagyta, hogy füstöljünk, hagyta, hogy ismerkedjünk azzal a „bűnnel”, amivel annak idején ő maga is titokban megismerkedett. Mert az írás, amelyet az osztályfőnöknő felolvasott, erről is szólt. Arról, miként kószolt meg a tiltott élvezetet. Kishegyesen történt, a vasúti híd alatt. A hínárral benőtt Krivaja vizét kellett átúsznia annak, aki egy slukkot akart kapni abból a szivarból, amelyet egyik társa magával hozott. Ő megtette. Már nem emlékszem, köhögött-e a füsttől, vagy sem, jólesett-e neki, vagy megfogadta, hogy ő ezzel sohasem fog élni. Arra sem emlékszem, hogy nekem hogyan esett az első cigaretta. És tettem-e bármilyen fogadalmat. Azt tudom, hogy ő már akkor cigarettázott, és azt is tudom, hogy már nagyobb koromban loptam tőle a cigarettát, amit az éjjeliszekrényben tartott. Tízes csomagolásban vette a trafikban, és időnként kiloptam egy-egy dobozzal. Biztosan észrevette, de sohasem szólt. Piros Moravát szívott. Filtereset. Már a kamaszkort is kinőttem, amikor többszöri éjjeli légszomja miatt abbahagyta a do-

hányzást. Egyik napról a másikra. Amikor időnként visszaemlékezett erre, azt mondta, nagyon félt, hogy majd nem sikerül neki. Mert hogyan alkot cigarettá nélkül? A tiszta papír, a golyóstoll, a kávé, amelyet anyám főzött neki, és a cigarettá, minden reggel ott állt előtte íróasztalán. Meg persze a kis jegyzetfüzete.

Reggel írt. Felkelt, rendbe tette magát, felöltözött, megevett egy kanál mézet, Mézet evett minden reggel, éhgyomorral, amire anyámat és engem is rászoktatott, reggelizett, és nyolc órákor odaült asztalához. Édesanyám még bevitte kávéját, becsukta a szoba ajtaját, és ettől a pillanattól kezdve csendben kellett lennünk. A zaj, a szomszéd kopácsolása, az ajtó csapódása nagyon bosszantotta. Gyakran mérgesen kiszólt asztala mellől. Egyszer fel is kelt, átjött a szobámba, hogy csendre utasítson. Egy kislemezt hallgattam, a Rolling Stones kislemezét, az elsőt, amelyet a Duna utcai Jugotonban vettem a kevéske spórolt zsebpénzemen. Boldogan vittem haza, és alig vártam a reggelt, hogy feltehessem a kis táskalemezjáromra. Mert táskára hasonított. A teteje volt a hangszóró, amikor azt leemeltem, alatta volt a korong, a kar, amely a lemezekből csodálatos hangokat varázsolt elő. Ezúttal Mick Jagger hangját. „Mért hallgatod ezt a szemetet – nyitottam rám az ajtót dühösen –, nem tudok tőle dolgozni. Meg aztán ennek a zenének semmi értéke sincs, egy év múlva már senki sem tud róla semmit, mindenki elfelejti. Kapcsold ki azonnal!” Kikapcsoltam, ő visszament asztalához, lenyugodott, és írt. Már akkor tudtam, hogy nincs igaza. Jóval később egy-egy vitánk közben megemlítettem az esetet, meg azt, hogy mit mondott, csak legyintett.

A pofont meg korábban kaptam, és nem azért, mert rockzenét hallgattam. Nem is a munkájában zavartam. Anyám többszöri unszolására vettek nekem egy cipőt. Újat, bőrt. Barna színű volt. Emlékszem, hogy jobban szerettem volna futballcipőt, de azt csak megígérte, majd ha jól tanulok. Biztosan drága cipőt kaptam. Másnap abban mentem az iskolába. Különösebben nem törődtem vele, akkor még az ilyesmi nemigen foglalkoztatott. Inkább az eperfa, amelyen gyönyörű nagy szemű fekete eper termett, vagy az a sarki kút, amelynek vizét meg lehetett gyűjtani. Meg a foci. Az mindig,

Labda híján mindent rugdostam, földkupa-cokat, tégladarabokat, köveket, kavicsokat. Ezúttal is ezt tettem. Anyám, amikor meglátta vadonatúj cipőmet, a fejét fogta. „Nézd, mit csinált a fiad” – mondta apámnak, aki a tévé előtt ült, a híradót nézte. A híradót mindig megnézte, az esti híradót. Anyám megmutatta neki a cipőt, annak lecsúfított orrát. Maga elé hívott, és lekevert egy nyaklevest. Az egyetlen, amelyet tőle kaptam. A híradó után odajött hozzám. Nyugodt volt. Elmondta, hogy vigyázzak a dolgaimra és ilyesmiket. Végül megsimogatta a kobakomat. Láttam rajta, hogy megbánta, amit tett.

Én is megbántam, hogy új cipőm orrát tönkretettem.

Mint már írtam, Rolling Stonest, Beatlest, Omegát és Illést hallgattam. Akkor, amikor nem zavartam munkájában, akkor, amikor nem volt otthon. Mert amikor befejezte az írást, az apró, gyöngybetűkkel írt két-három oldalnyi alkotását, négyfelé hajtotta, zsebébe süllyesztette, és elment otthonról. Gyalog, hátratett kézzel. Mindig kissé lehajtott fejjel sétált, a földet kémlelte. Ugyanakkor sohasem történt meg vele, hogy ismerős arc mellett szó nélkül elmegy. Nem azért nézte a földet, mert gondterhelt volt, vagy mély gondolatok után kutott. Nem is pózból. Egyszerűen azért, mert keresett valamit. Egy diót, egy mogyorót. Meg pénzt. Éles látása mindent észrevett, a fűszálak között megbújt fémérmét is. Sohasem hagyta a földön, lehajolt, felvette, zsebre tette. Otthon pedig egy nagy köcsögbe süllyesztette szerzeményét. Mindennap talált egy-két dinárt, néha többet is, sőt anyám egyszer megmutatott egy színarany karkötőt meg egy brosst is. Azt is ő találta, valahol a tengerparton. A tengert imádkozta. Dalmáciát, a dalmát falvakat, városokat, embereket. A travaricát, a lozovacsát, a vörösbort, a bevandát. Év nem múlhatott el, hogy ne töltöttünk volna három hetet mondjuk Orebićen vagy Komižán, Rovinjban, Makarskán... Egyszer boldogan egy nagy tekercs papírral tért haza a szerkesztőségéből. „Nézzétek, mit szereztem.” Szétnyitotta, plakát volt, rajta egy tengerparti szálloda, előtte a hosszú strand, a hosszú strandon a strandolók, fürdőzők, rajta mi, a család, és akikkel nyaraltunk, Mendreiek. Trogir közelében készült, ott voltunk,

a trogiri sátoztáborban, ám fürdeni nem a városi strandra mentünk – mert már akkor nagyon piszkos volt a víz –, hanem közelebbi, távolabbi öblökhöz, strandokra, a környék kis szigeteire, ahova csónakkal vitettük át magunkat valamelyik halással, akivel ott szardellát süttettünk gradellán, meg bevandát ittunk mellé. A plakátot az újvidéki korzón levő Kompas utazási iroda kirakatában fedezte fel. Benyitott, elkérte. Azt hiszem, ma is megvan valahol a ládájában, amelyikben tengerparti feljegyzéseit őrzi. A kicsi bőr- vagy bőrutánzat kötésű füzetekben. A nyaraláson, utazásai során mindig naplót vezetett.

Reggel felkelt, kiült a teraszra vagy a szőlőfűrtök közé, a lugas alá. Üdvözölte a házigazdát, elcsevegett vele, öntött magának egy lozovacsát, travaricát vagy az otthonról hozott pálinkából (a másodiknál anyám kisé megdorgálta), rágyújtott, és rőtta a betűket. Anyám addig a strandra készítette az ennivalót, a fürdődolgozat, a könyvet. Néha már a napi újság is az asztalon volt, a Slobodna Dalmacija, amit szintén magunkkal vittünk. Ha még nem volt meg, engem elszalasztott érte, vagy útközben megvettük.

Nem a vizet szerette, hanem a tengert, nem a napot, hanem a fényt, a sziklákat, a nagy hullámokat nézni, a kavicsokat tengerében simogatni. A fákat, a legnagyobb hőségben koncertező énekes kabócákat. Az esti sétákat a sikátorokban, a konobákat, a bevandát, a halászokat. És a zubatacot. Annak nem tudott ellenállni. Minden nyaralásunkkor hetente legalább egyszer vendéglőben vacsoráztunk. Lignjét, különféle halakat, ám a zubatac nem maradhatott ki. Czako Gábor egyik nyaralásunkkor el is nevezte Zubatacnak.

Ott is kémlelte a földet, de közben az eget is látta, a sziklákat, a fenyveseket, a magas hegyeket... És mindig talált valamit.

Egyszer megtelt a köcsög. Összehívta a családot, anyámat, öcsémet és engem. Már felnőtt emberek voltunk, családosok, legalábbis én. Mindkettőnknek átnyújtott egy-egy fehér borítékot, benne ezer-ezer márkával. Ha adott valamit, akkor mindkettőnknek egyformán adott.

– Látjátok, ezt mind találtam – mondta –, költsétek el okosan.

Már nem emlékszem, mire költöttem a pénzt.

ÉVFORDULÓ

„Oly távol, messze van hazám...”

Kedd volt.

Előtte hétvégén otthon voltam, mint általában minden hétvégén. De nem hétfő hajnalban utaztam vissza Szabadkára, gimnazista éveim színhelyére, hanem egy nappal később, mert bedagadt a mandulám. Anyám a szokásosat rakta a vászonszatyorba: egy cipőt, vöröshagymát, egy üveg paradicsomot és egy fej káposztát; a krumplit meg a kacsasírt majdnem kifelejtettük, pedig nélkülözhetetlen volt, hogy kitartsak a hét végéig.

Idegesek voltunk, kapkodtunk. Rádásul apám azt mondta:

– Vigyázz magadra! Ha baj adódna, gyere haza.

Tőle ekkora figyelem szokatlan volt, értetlenül néztem rá. Addig a legnagyobb távolság, amit gyalog megtemtem, 15 km volt: Topolyától Moravicáig. Történhet valami, ami előrevetíti a harminc kilométeres utat?

– Ha nem jönne vonat... Hazataláltok a sínek mellett.

Előző tanévben a Magyar Vegyes Főgimnáziumba jártam, a három első osztály egyikébe, a vegyes osztályba. Ingázó diák voltam, mint sok más középiskolás. Mindennap fél ötkor kelttem, délután hatra értem haza. Ötvenhat őszére új körülmények fogadtak bennünket: a szerb és a magyar gimit összevonták, át helyezték a jelenlegi épületbe, neve Moša Pijade Gimnáziumra változott. A második évfolyam négy szerb osztállyal bővült, és két magyar osztály maradt meg 28-28 tanulóval. Az osztályfőnököm, aminek nagyon örültem, Sturc Jolán maradt. Ő tanította a latint, a magyart, és az önképzőkört is ő vezette.

A Tanárnő szinte barátként kezelt bennünket. Magázott minket; néha azzal tisztelt meg valakit, hogy letegezte. Sok mindent megosztott velünk: egy-egy József Attila-versre felhívta, Juhász Gyula, Radnóti, Babits soráival keltette fel érdeklődésünket, az önképzőkörön mesélt olvasmányélményeiről, s olyan írókhoz csinált kedvet, akik még nem voltak az iskolai tantervben. Személyre szólóan ajándékozott könyvet vagy egy-egy könyvjelzőnek kimásolt verssort (pl. Juhász Gyuláét).

(Emlékeimben más, kedves apróságok között él egy, akkor még ritkaságszámba menő narancs látványa: a szünetben a tanáriba mentem krétáért, a Tanárnő éppen narancsot hámozott, leültetett, és megfelezte velem a gyümölcsöt.)

A legjobban azokat a sétákat szerettem, amikor órák után elkísérhettük őt. Ilyenkor bepilanthattunk magánéletébe, egyikünknek-másikunknak megmu-

tatta a Bašić utcában levő lakásukban a könyveit és a gyerek-szobát is; ma is látom a színes, csíkos takaróval letakart három gyerekágyat. Ezeken a hazafelé vezető sétáin tudtam meg, hogy Budapesten tanult – nem könnyű körülmények között. Egy alkalommal a szép, nagy kék szemű lánynak az igazgató ösztöndíjat ígért bizonyos félreérthetetlen intim szolgáltatásokért. A Tanárnőtől tudtam meg, hogy az Informbüro idején, amikor mindkét oldalon folyt a sárdobálás, az uszítás, s a madár sem repülhetett át a határon, mennyire fáj neki, hogy elszakították rokonaitól, tanáraitól, barátaitól. Magyarországi születése és végzettsége miatt – mint olyan sokan mások – ő is a megbízhatatlanok, gyanúsak közé tartozott.

Egy késő este eljöttek érte is az Udba (Állambiztonság) emberei. A gyerekek aludtak, ő és biológiatanár férje éppen befejezték a dolgozatok javítását. Lepihenni készültek ők is éppen, amikor két férfi dörömbölt az ajtón. Olyan idők voltak azok, amikor egy pillanatnyi kétsége sem lehetett: érte jöttek.

A Tanárnő annyit kért, hogy megcsókolhassa a gyerekeit. *Csak gyorsan, nincs időnk* – mondta az egyik férfi. A férje táskába tett néhány dolgot, közben azt kérdezte, hova viszik, mit akarnak tőle, meddig tartják benn. Holnap órái vannak! Az alacsonyabb férfi rámordult: *Hallgass! – Majd mindent megtudtok!* – tette hozzá a másik.

A Tanárnő szerette volna magával vinni egyik erőt adó, kedves könyvét (már nem emlékszem, hogy melyiket), de nem engedték, mondván, hogy arra nem lesz semmi szüksége. S. Béla fehér lett, mint a fal, hiszen nem egy ismerősüket tartóztatták le, hurcolták el, s a Goli otok sem volt titok. – *Én félelmem ellenére is elhárítottam a rettegés gondolatát, mert nem volt semmi bűnöm; inkább arra gondoltam* – mesélte a Tanárnő –, *hogy gyorsan visszaengednek, ott nem lesz időm olvasni.*

Férje leemelt a fogasról egy melegebb kabátot, felsegítette rá, majd a cipőjét is segített felvenni. (A két pasi csak bámult, ismeretlen lehetett számukra az a minden mozdulatukban megnyilvánuló gyengéd szeretet, amely kettejüket oly szorosan összefűzte.) A papucs, amelyből a Tanárnő kilépett, és feszültségében is gondosan egymáshoz igazított, ott maradt az előszobában.

Amikor hazaengedték, ez a változatlan kép fogadta: a két, pedánsan egymáshoz igazított papucs, mely őt várta, és melyet senki, sem a férje, sem a három gyerek közül egyik se mozdított el.

Október 23. volt. Apám útnak eresztő mondatán kívül is volt a levegőben valami vibráló, nyugtalanító. Szabadkán, a vasútállomásról iskolába menet a Kossuth utcán a házakból itt is, ott is kihallatszott a Kossuth rádió és a Szabad Európa hangja. A suliban Feri bácsi késve rázta meg az iskolacsengőt, a folyosóról nem zavartak be bennünket. A szokásosnál nagyobb volt a nyüzsgés. Matekóránk lett volna, de Bébi néni helyett a Tanárnő jött be órára. Előző héten Mankiewicz filmjét, a *Julius Caesart* néztük meg, azt kellett elemeznünk. De a Tanárnő nem kérte számon a házi feladatot, helyette felolvastuk és elemeztük Petőfi *A kutyák dala* és *A farkasok dala* című versét, bár a tananyagban még nem tartottunk Petőfinél. Ez volt az ő válasza az eseményekre, s ezzel segített bennünket a megértéshez.

A következő napokban nem minden tanár követte a tananyagot. – *Húsz kilométerre innen forradalom van* – mondta a Tanárnő, és a forradalmakról, társadalomról, átalakulásról, a népek szabadságáról beszélgettünk – a megértéshez sok versidézettel; vitatkoztunk tizenhat-tizenhét évesen, naivan, érdeklődve, növekvő lelkesedéssel. (Emlékeim szerint a Tanárnő mindig forradalmat mondott, soha nem „ellenforradalmat”, még évek múlva sem.) Azokban a napokban újabb és újabb híreket hoztunk az órákra: a „magyaroknál lőnek”, Budapest utcáin folyik a harc, már más városokban is előkerültek a fegyverek, a fiatalok ott vannak mindenütt, sokan az osztrák határon át Nyugatra indulnak... Hol morzsákban, hol nagyobb darabokban áttört a határon a történelem.

November elején Szabadkára is érkeztek hontalanná vált fiatalok, ez már a forradalom leverése idején történt. Az ország befogadta, majd továbbvitték őket táborba, Kragujevacra (is). Nem emlékszem rá, hogy találkozhattunk volna velük, de a Tanárnő itt sem tagadta meg önmagát: címekhez juttatott bennünket. Levelezőbarátságok születtek, én M. Ferinek írtam, fényképet cseréltünk. A szőke, vézna, tizennyolc éves fiú néhány hónapig a kragujevaci táborban kapott menedéket, majd eltűnt Nyugaton. Aztán a kapcsolat megszakadt.

A magyar hazából önként távozók vagy a megtorlás, a boszszuállás elől menekülők „itt hagytak” egy dalt. November elején hallottam először „himnuszukat”, az *Oly távol, messze van hazám...* kezdetűt. A nosztalgikus, szomorkás, hazavágyó szöveget és fülbemászó dallamát pillanatok alatt megkedveltük és naphosszat dúdoltuk. Az Újvidéki Rádióban pedig hamarosan

naponta többször is felcsendült, s a kívánságműsorban ezzel adtak életjelet magukról az otthoniaknak, vagy üzentek-keresték egymást családtagok, barátok.

Ötödikén vagy hatodikán a Tanárnő kezében egy vékony nyomtatott füzetrel, a Petőfi-könyvvel és azzal a hírrel jött be az órára, amit már mindannyian tudtunk: Pest utcáin megjelentek a szovjet tankok. Igazgatói rendelet szerint az értékelést a magyar eseményekről minden osztályban fel kellett olvasni. A szerb nyelvű szöveget értettem is, meg nem is, a szavak egy része ájtott, a lényeg azonban nem. A Tanárnő azt mondta: megbízható, tárgyilagos, eddig ez a legjobb, amit a napokban a forradalomról olvasott. Aztán a Petőfi-kötet után nyúlt, és olvasni kezdte *A szabadsághoz* című verset.

„Oh szabadság, hadd nézzünk szemedbe!”

Olvasás közben a hangja egyre halkabb lett, az utolsó padokban ülők félig felemelkedtek. A vers azon részénél, hogy *...Vagy nem tettünk még eleget érte?*..., megköszörülte a tor-kát, és felém nyújtotta a könyvet: *Folytasd, kislányom!*

Az utolsó sor elhangzása után mozdulatlan csend támadt, aztán a Tanárnő cipőjének koppanása hallatszott, amint egész közel lépett az első padokhoz. – *Gyásznap van* – mondta. – *A fűszál most a láncaltal alatt az anyaföldhöz tapad, de felegyenesedik újra, ha elvonul a tank.*

Nagy kék szemében megjelent a könny.

– Hazamehetnek, ma nem tartok több órát.

JÓKA

Podolszki József

Poéta volt. Nemzedékének *Hol ó hol* legsokoldalúbb írója. Ma költészet. Rezigált és írt. Az első ötéves terv idején tanult megjárni, daliás jelképekkel körülállva. Korán megérezte, hogy itt csak a szárnyalás segít. Azt viszont már tudta, hogy mindenki agyaggalamb e tájon, ki a lentiek fölé emelkedik, és napba néz. Repült, mint a *Hinta*, s olykor visszacsapódott, mint disszonanciában a harmónia. A vers nyílt színi *Koponyatörés*. A csend ugyanaz. Itt még a couleur locale is elszíneződik. Vörös vagy véres. A couleur locale ajtaját már régen feltépték, mire prózába rántotta lírai *Gyanúját*. Mindenre Képes Ifi volt az ifjú öregek között. *Kitérő*. Szikár *Barna* verslábakkal lépdelve, reménylő mediterrán dalokban talált megnyugvást. *Át*. Rajtunk. A *Csacska csacsi menyegzőjében* felsejlik a mai kopóvilág. Itt mindenki poéta, mert nincs más. Valóság.

ALBINA-EMLÉKEK

(Részletek Hafner Zoltán 2003-ban készített kiadatlan életútinterjújából)

Kertész Imre

1953. szeptember 14-én este szokás szerint elindultam a Moulin Rouge-ba, ki tudja, mit hoz az éjszaka... A Moulin Rouge-t akkoriban épp Budapestnek hívták, ott játszott a Chappy zenekar, Orlay Jenő és zenekara néven, miután a nyugati hangzású neveket betiltották. Elmentem a Moulin Rouge eszpresszójába, a Sziszibe, körülnéztem, akad-e ismerős, de csak egy vízipólós fiú volt ott, aki egy hölgygel beszélgetett, és szólt, gyere, foglalj helyet. Bemutatkoztunk, nagyon elegánsan volt öltözve, sötétkéék kosztüm volt rajta, és sárga selyemblúz. Szó szót követett, majd a furcsa nevű nő megkérdezi tőlem, hol lakom, mert valahogy ez is szóba került. Mondom, albérletben, de pillanatnyilag nincsenek főbérlok, nyaralnak. Akkor lehet magánál kéglizni? Mondom, hogyne, persze hogy lehet. Elég könnyen ment a dolog, de pont ez kellett aznap éjszaka. Szépen hazamentünk, és az egész úgy indult, mint egy szerelmi kaland. Meg volt lepve, hogy lero-hanom őt, de nem ellenkezett, ám hirtelen rettenetes görcsös fájdalmai támadtak. Hordtam a borogatásokat, majd röviden és tömören kiderült, hogy nemrég került ki az internálótáborból, ahol egy évet töltött. A menstruációk az internálótáborokban, börtönökben a nőknél gyakran elmaradnak, akkor jött meg neki ismét, iszonyatos fájdalmak közepette. Miután szabadult, kiderült, hogy a lakásában más lakik. Erről írtam is A kudarcban.

Nem volt lakása, egy barát-nője befogadta őt, a konyhában lakott, fölállítottak neki valami vaságyat, és azt mondta, úgy érezte aznap este, hogyha még egyszer konyhában kell töltenie az éjszakát, öngyilkos lesz, úgyhogy gyorsan megragadta az alkalmat. Így kezdődött egy negyvenkét évig tartó házasság, illetve félig-meddig házasság... éltünk, ahogy lehetett. Mindenestre a főbérlok, amikor hazajöttek, rögtön kirúgtak, mert arról szó sem lehetett, hogy nőt viszek fel, ezt előre kikötötték.

Különböző szörnyű helyeket találtunk, jött a tél, mínusz 20–25 fok volt, Albinának nem volt cipője, nekem nem volt télikabátom, mondhatnám, hogy iszonyatos körülmények között, de megvoltunk. Találtunk egy teljesen rozoga albérletet, valahol a Vasvári Pál utcában, volt egy vaskályha, de nem volt mivel fűteni, a fát, a szénét csak utalványra adták, nekünk viszont utalványunk nem volt. Szemben velünk volt egy Tüzip-pince, ahol csak egyvalamit lehetett kapni: faszenet, amit vasalókba tettek azelőtt, amikor még

nem volt villanyvasaló, az izzott benne, és így vasaltak vele. Darabonként vettük a faszenet, és tettük a kályhába. Közben jártunk különböző eszpresszókba – a történet, amit leírtam Az angol lobogóban, valós: Faragó Bandi bácsi közismert börtönlakó volt a háború utáni években. Mindenki toprongyosan járt, ő volt az egyetlen elegáns úr a környezetünkben. Sokszor elítélték, mert hölgyeket rabolt ki, méghozzá vonaton, ez valamikor a 30-as években külön szakma volt. Beköltözött egy kupéba, megismerkedett a hölgygel, bizalmába férközött, majd egy mozdulattal kámforos kendőt tett az arcára, és elvette a holmiját. Faragó Bandi bácsi egyik börtönből a másikba járt, és amikor éppen nem volt benn, akkor urizált. Mi kétségbeesetten kerestünk egy albérletet, semmiféle lehetőség nem kínálkozott, amikor is Faragó Bandi bácsi, úgy, ahogy leírtam, megállt mellettünk, és szemrehányó hangon azt mondta: „Hallom, fiam, hogy albérletet kerestek. Hát miért nem nekem szóltok?” – Egy pillanat alatt lett albérletünk. Így kerültünk a kígyóbúvólónőhöz a Lónyay utcába. Egy utcára néző, kiugró sarokszoba volt, mint régen a kis télikertek. Ahogy beléptünk, fölgújtott egy lámpát, és a lámpa ernyője tele volt ragasztva milpengőkkel, még az infláció korából. Rögtön gyanús lett, hogy valamikor kupleráj lehetett, pontosabban egy szoba, amit erre a célra adott ki. Talán feljelentették, vagy csak megijedt, és úgy döntött, hogy inkább albérletnek adja ki. – Voltak régi fényképei, Algériában, Casablancában meg egyéb egzotikus mulatókban lépett föl. Akkor már hetven körül járt, de így is látszott rajta, hogy gyönyörű nő lehetett fiatalon, sudár termé-tű, karcsú nő volt még idősén is. A képein turbánokban, selymekben meg sejtelmes hastáncosöltözékben volt, egy kígyó tekeredett köré, tehát valóban kígyóbúvólónő volt. A Rákosi-világban mindenki kispolgár lett, ő is visszavonult a lakásába. Eljött azonban a pillanat, amikor úgy érezte, ismét megnyithatja a maga kis kupleráját, és bejelentette, hogy ezentúl dupla árat kér. Kétségbe voltunk esve, mert azt már sehogyan sem tudtuk volna megfizetni. Közben húzódott egy per Albina Török utcai lakásáért, amit jogtalanul vettek el tőle, és nem tudom, hogy történt, teljesen szokatlan eset, de tény, hogy a II. kerületi bíróság számított akkoriban, egy 28 négyzetméteres kis garzon; bútorunk nem volt, két pokrócot terítettünk a földre, volt egy

Kertész Imre az 50-es években

koloniál asztal, két karosszék és két puff, ennyi mindössze. 1954 késő tavasza volt.

Albina apja bankigazgatóként dolgozott Szabadkán, emellett földjük is volt, gazdag, tehető családnak számítottak. 1941-ben vagy '42-ben csatolták vissza a Vajdaságot Magyarországhoz, majd következtek az újvidéki vérengzések, de nem esett bántódásuk. Mivel azonban ők is zsidók voltak, az apjának fel kellett adnia az állását, ám hatalmas végkielégítést és nyugdíjat kapott. 1944-ben, a német megszállás alatt viszont mindenük elveszett, szegény apja – szerencséjére – korán meghalt, anyjával nem tudom, mi történt. A húga beállt a jugoszláv partizánok közé, és eltűnt, Albina pedig felmenekült Pestre, ahol mindenféle kalandokba bonyolódott, valahogy kapcsolatba került a Kiss János altábornagy által szervezett ellenállási mozgalommal is. Ismert jó néhány huszárt Szabadkáról, a huszárok általában nem szerették a nácikat, sok félnemes volt közöttük. Nem tudom, pontosan mi történt, de fölgöngyölték ezt a hálózatot, és Albina is majdnem bajba került. Megismerkedett ott egy úrral, erre nem térek ki, az illető még él, aki elbújtatta őt. Ez a férfi a MÁV-nál dolgozott, a Nyugati pályaudvar gazdasági főnökeként. Mivel árja volt, Albinát a szó szoros értelmében megmentette, később elvette feleségül, majd a háború után valahol a Dessewffy utcában egy szépen berendezett, többszobás lakásba költöztek. Később azonban a Kántor-féle nagy perben letartóztatták. Kántor a MÁV-nak volt, ha jól tudom, a központi gazdasági vezetője, de emellett színészkedett is. Minden harmadik hónapban a Medgyaszay színpadon, fekete drapériák között, rendeztek egy szavalóestet

a számára. 1948-ban aztán úgy döntött, hogy disszidál, s emiatt több embert is megbízott azzal, hogy szerezzenek neki dollárt vagy aranyat a feketepiacon. Közülük az egyik Albina férje volt, aki szerzett is neki, mivel jó kapcsolatai voltak. Kántor elindult Nyugatra, ajánlottak neki egy olcsó embercsempészt, akiről azonban kiderült, hogy ügynök, följelentette Kántort, elfogták az egész társaságot. Kántort ki-vegezték, Albina férje életfogytiglani börtönbüntetést kapott, amit aztán, ha jól emlékszem, később húsz évre enyhítettek. Mindez teljes vagyonekrobzással is járt. Albinától mindent elvettek, de az utolsó pillanatban tudott még egy kis lakást szerezni a Török utcában. Ide költözött be, ott állt egy fillér nélkül, állást pedig nem talált. Mivel tudott autót vezetni, elment teherautó-sofőrnek, hajnalonként piacról piacra hordta a tejet, a parádicsomot és egyebeket. Utána csaposnak állt egy kocsmában, valahogy fönn kellett tartania magát. Az amerikai nagykövetség sofőrje lejárt a Nagymező utcai eszpresszók egyikébe, Charlie volt a keresztnéve, de az ismerősei csak úgy hívták, „a Zsidó”,

mert hosszú orra volt. Ő szólt Albinának, hogy a követség időnként rendez összejöveleteket, ilyenkor mindig kell büfé, esetleg megpróbálhatná, jól lehet keresni egy délután. Albina meg is próbálta, ott büfézett a nyugati diplomatáknak. Akkoriban teljesen zártan éltek ezek az emberek, Albinának külön engedély kellett, hogy ott is szolgálhasson.

Egy szép napon behívót kapott az Államvédelmi Hatóságtól, jelenjen meg ekkor meg ekkor. Meg is jelent, a kihallgató tiszt kérde: Neve? Született? Szabadkán? Az most Jugoszláviához tartozik, nem? Foglalkozása? Büfés? Az amerikai követségen, igen? Férje neve, foglalkozása? Letartóztatták. Á – mondja a tiszt. Hát kedves asszonyom, akkor tegye le az óráját – így, egész egyszerűen. Miért? Albina bement egy trafikba, vett magának egy doboz cigarettát, ugyanekkor bement egy férfi is a trafikba, szintén vett egy doboz cigarettát, és köszöntek egymásnak. A férfi szabadkai volt, úgy hívták, Pupos, váltottak néhány szót, hogy van, mi újság s a többi, s a többi, aztán soha többé nem látták egymást, egészen addig, amíg

Vas Albinával

interjú

a letartóztatott Albina elé nem vezették ugyanezt az embert, és megkérdezték tőle, hogy mit tud róla. Semmit. És ön, Pupos úr? – Ő szintén ugyanezt a választ adta. Kiderült a következő: ez a Pupos állítólag teherautó-sofőrként embercsempészzel is foglalkozott, Jugoszláviába vitt ki – nem biztos, hogy igaz, mindegyre ez volt vád – olyan magyar háborús bűnösöket, akik Jugoszláviában követtek el valamit, lásd újvidéki hideg napok. Ha ilyen emberre bukantak valahol Pesten, akkor elrabolták, bedugták egy kocsiba, és levitték a jugoszláv határra, ahol átsempészték. Puposnak ebből lett egy nagy pere, de mire a vádiratig eljutott az ügy, teljes egészében tisztázódott, hogy Albinának a világon semmi köze mindehhez, amit Pupos is többször megerősített, és jegyzőkönyvbe is vették. Albina közben egy pincében lévő cellában töltötte az idejét. Azt mondta az utolsó kihallgatáson, hogy most már ugye világos, hogy nem vagyok semmiféle kapcsolatban ezzel a szervezettel. Azt mondta neki az ÁVO-s tiszt: asszonyom, maga itt most már annyi mindent látott, hogy beláthatja, nem engedhetjük ki – és internálták Kistarcsára. Nem bántották, nem verték, semmi különösebb nem történt vele, csak éppen börtönben tartották egy éven keresztül, és a lakását kiutalták valami katonakurvának, aki az ÁVO-sokkal tartott fenn gyanús kapcsolatot.

Miután beköltöztünk a Török utcába, akkor is előfordult, hogy csöngettek, ott állt egy egyenruhás pacák, és azt mondja, az Erzsikét keresem. Legutoljára már azt mondtam: „ide figyeljen, Erzsike nem lakik már itt, és legyen olyan kedves, hirdesse ki az összes fegyveres testületnél, hogy a Török utca 3.-ban nincs többé Erzsike, ne tessenek ide becsöngetni, kérem szépen” – és rácsuktam az ajtót.

A határ túloldalán maradt a hatalmas vagyon, amit részben elraboltak, részben államosítottak, nem lehetett pontosan tudni, hogy mi történt, mindegyre a földbirtok és a ház konkrét dolgok voltak. Tekintettel arra, hogy szerényen szólva sem dúskáltunk anyagiakban, megpróbáltuk '56 után valamiképpen kideríteni, hogy mit lehet csinálni. Addig húzódtott az ügy, míg a két állam kötött egymással valami egyezményt, amely a magánpereket érvénytelenítette. Mivel ezek úgymond „államközi szinten rendeződtek”, minden odaveszett.

1953 után, amikor Albina kiszabadult, egy súlyos depressziós időszak következett, rossz fizikai állapotban is volt természetesen, rehabilitáció kellett volna, de hát erre, enyhén szólva is, semmi lehetőség nem adódott. A kigyóbúvólónőnek minden hónapban pontosan kellett fizetni, de nem

tudtam mindig összeszedni a pénzt, úgyhogy keresnünk kellett Albinának is valami munkát. A következő év májusában vagy júniusában protekció révén elhelyezkedett egy vendéglátó-vállalatnál, Nemzeti Étterem és Büfé Vállalat, így hívták talán, egy Ónodi nevű ember volt a főnöke, akit aztán évtizedekkel később letartóztattak. A vállalatnak rengeteg étterme, kocsma, mindenféle helyisége volt, Ónodi sokakat fölvelt, akik máshova nem tudtak volna elhelyezkedni, tehát egyfajta menedékhelynek számított a cég. Albina az első szezonmunkában pincérként, a margitszigeti Casinóban dolgozott, ahol ugyan szépen lehetett keresni, csak nagyon megerőltető volt. Itt még jó néhány nyarat ledolgozott, így amikor Mensáros Laci, akit Albina régről ismert, kijött a börtönből, és azt hiszem, még egy évig el volt tiltva a színészi foglalkozástól, szintén ott húzott le egy nyarat. Albina mesélte, hogy Mensáros a pincérszerepbe is teljesen beleélte magát, remekül dolgozott, hordta a tizenkét korsó sört a vállán, és minden este veszekedett a borralaló tisztességes elosztásáért. Képtelen idők voltak. – Kemény foglalkozás volt, különféle éttermekben dolgozott még Albina, hol jobb, hol rosszabb helyen, Csepelen, aztán az Apostol Étteremben, ám főként az Abbázia Kávéházban, míg végleg be nem zárták. Emlékszem, volt egy mulatságos esete, a főnökét Vörös Palinak hívták, nem volt rossz ember, de kommunista volt, hisztériás. Vörös elvtárs, ez volt ugye a megszólítása, és '56-ban, amikor Albina ment be dolgozni, köszönt: „Jó napot, Vörös elvtárs”. – „Pszt, pszt, pszt – mondta. – Pali bácsi, Pali bácsi, így hívjon.” Ez is a jellemző magyar történetek, a gyors átváltozás, a maszkírozás történeteinek egyike. Aztán bezárt, és szét is lőtték az Abbázia Kávéházat. El tudnám mesélni, de nem mesélem el, hogy ott ismerkedtem meg Csoóri Sándorral, tudniillik ő egy gyomorbeteg diák volt, és az Abbáziában diétás menüt is lehetett kapni, Albina vitte neki a csomit, ahogy azt le is írtam A kudarcban. Időnként bementem az Abbáziába, és egyszer szólt Albina, hogy van itt valami íróféle, nem akarok-e vele megismerkedni. Kérdem: ki az? Mondja ki, de a név semmit sem jelentett. Bemutatkoztunk, beszélgettünk is néhányszor, egész jóba lettünk tulajdonképpen. A forradalom előtti időszak rendkívül izgalmas volt, nem tudom, ezt a pesti atmoszférát leírták-e már, egész Budapest lázban égett. Újságokat, legalábbis a jobbikat, nemigen lehetett kapni, ha megjelent valami izgalmas dolog, és mindennap történt valami, akkor azt egy pillanat alatt elkapkodták. Albinának azonban jó kapcsolata volt az Oktogon újságáruaival, minden héten kölcsönkaptam

néhány lapot, amiket gyorsan ki kellett olvasni, s valami egészen kevés, hogy úgy mondjam, „könyvtári” díjat kellett csak érte fizetni, így jutottam minden héten ezekhez az izgalmas cikkekhez.

Aztán eljött '56, és Albina végleg a pincérmesterségnél kötött ki, s noha több nyelvet is beszélt, a szerbet és a horvátot anyanyelvi szinten, németül is perfektül, franciául és angolul szintén elég jól, de esze ágába nem jutott valami kényelmesebb, ülőfoglalkozást választani. Nemcsak azért, mert kevesebbet keresett volna, hanem mert szeretett az emberekkel foglalkozni, ehhez nagyon értett. Egy ideig a Széna téri Mézes Mackóban dolgozott, legalább tíz évig, és egész nagy hódolói köre alakult ki, akik miatt jártak oda a piacról, különféle árusok, kamionosok, akiktől feketén lehetett amerikai cigaretta meg jobb konyakot vásárolni.

Látszólag könnyed életnek tűnt, valójában eléggé nyomasztó volt, részben mert az én jövedelmeim rendkívül bizonytalanok voltak, aztán meg írni kezdtem a Sorstalanság című regényemet, és nem nagyon volt időm azzal foglalkozni, hogyan, miből élünk, ami természetesen bűn volt, de így van. Erősebben igénybe volt véve, mint ahogy szabad lett volna, ez teljesen nyilvánvaló. De hát valójában nincs önzőbb állat az írónál, aki éppen csinál valamit...

Voltak olyan helyzetek, amikor több hónapi szabadságra kellett mennie, mert bezárták vagy átszervezték az üzletet, s nem lehetett tudni, mi lesz a személyzettel. Sőt, volt egy súlyos válságos anyagi helyzetünk is, nem emlékszem már, miért, de úgy tűnt, hogy nekem is valami állást kell keresnem, s föl kell adnom a regényírást. Az is előfordult, hogy én jártam utána egy-egy igazgatónál, hogy adjon Albinának valami lehetőséget. Egy későbbi időszakban pedig anyám járt közben, aki ismerete a Délpesti Vendéglátóipari Vállalat igazgatóját, Hídvéginek hívták, valamikor a 30-as években nagy papírkereskedése volt a Szent István körút egyik sarkán. Ő fel is vette Albinát, de rövidesen meghalt, új igazgató jött, és ezzel ismét válságosra fordult a helyzetünk. Akkoriban jelent meg észrevétlenül a Sorstalanság, és nekem kellett elmennem az igazgatóhoz, elmondtam neki, mik a problémáim, és nyomatékkal, ugye mit visz egy író ajándékba, átadtam a könyvet, amit az igazgató nem ismert, nagyon örült neki, és azt mondta, hogy jöjjenek vissza egy hét múlva. Viszsa is mentem egy hét múlva, és azt mondta, hogy a kérésem el van intézve, a könyv pedig nagyon tetszett neki és a családjának is. Az igazgató a későbbi miniszterelnök, Boross Péter volt... Igazgatóként nagyon rendes ember hírben állt, s úgy tudom, szerették.

vers

L. Móger Tímea

Érzékek unalma

Egymáshoz tapadó testünk
Ismeri a halált
Miközben éhezik
Zabál
Egymástól távolodó lelkünket
Nem táplálja semmi
Aki nem éhes
Annak adunk enni
Egyik végtőlől másikig
Valaki mindig éhezik
Nem keres
Elveszett
Ne keresd
Elvesztett
Ahol találkozunk
Ott nincsenek helyek
Helyekből hiányzik a találkozás
Az vagy nekem
Mint bárki más

Érzékek nyugalma

Beszélni: csend
Tőmondatokban szeretek
Ismer(het)etlen vagyok
Mindenki szemében ugyanaz
Vagyok
Magam számára változó
Magam számára igazi
A beszéd határozza meg a látást
Minek arról beszélni
Amit látunk
Az érzékeknek nincs harmóniája
A színek szabadok
A hangok rabok
Beszélni könnyebb a cselekvésnél
Élni nehezebb a halálnál
Az életről beszélni nehéz
Tavasz múltja: élet
Hóvirág
Ó-világ
Ezüst lélek
Ezüst élet
Aki színezi a sötétet
Az áll a gonosz mögött

Fehér Kálmán

esszé

GION-SZÖVEGEK MAGYARORSZÁGI RENESZÁNSZA

A drámai művek kiadásáról

Kurcz Ádám István

Az Előretolt Helyőrség előző számában hírt adtunk róla, hogy Gion Nándor művei manapság – túlzás nélkül állítható – reneszánszukat élik. Előző írásunkban a Gion prózája iránt felerősödő érdeklődésről és az elbeszélések, regények megkezdődött újrakiadásáról számoltunk be. Mostani számunkban a másik nagy műcsoport: a drámai alkotások iránti – örömdetes módon szintén nagyon megelégnült – érdeklődésről, illetve e művek kiadásáról adunk számot.

Talán nincs kortárs író, aki felvehetné a versenyt Gionnal, akinek az elmúlt bő évben több drámai műve kapott publicitást különböző irodalmi-kulturális lapokban és portálokon, mint bárki másnak – az élő szerzőket is beleértve. Hozzátehetjük, hogy az elmúlt hónapokban több drámai műve jelent meg Gionnak, mint korábban összesen; ráadásul a most közreadott alkotások nagy része abszolút első közlés. Az író korai halála miatt a legtöbb drámai mű kéz- vagy gépiratban maradt: jelentős részük korábban sem folyóiratban, sem kötetben nem jelent meg, többjük hangszalagra, illetve filmvásznonra sem kerülhetett; ám az elkészült és valaha adásban volt rádiós felvételek, filmek egy része is csak igen nehezen hozzáférhető.

Gion pályája kezdetén filmkritikákat is írt, pályája derekán pedig színházigazgató, majd rádiós főszerkesztő is volt. A hangzó-látszó (színpadi-rádiós-televíziós) műfajok ezen okokból is mindig közel álltak hozzá: nem kevésbé biztos kézzel művelte a drámát, mint a prózát; ezt elkészült filmjeinek, rádiójátékainak és színdarabjainak sikere is bizonyítja. Életművében a két műnem (epika, dráma) találkozásától elmondhatjuk, hogy regényei is gyakran drámaiak, szerkesztésükben a filmes vágásokra emlékeztetnek, emiatt magával ragadóan izgalmasak. A Noran Kiadó ugyan 2007-ben megkezdte, majd a Noran Libro folytatta a Gion-művek összkiadását, de a sorozat 2012-ben félbemaradt, és a kiadó a fentiek ellenére sem tervezte a drámai művek kiadását, így az érdeklődők eddig nem tudtak hozzáférni az életműnek ehhez a jelentős, értékes és izgalmas részéhez.

A drámai művek megjelentetésének sok év óta tartó szünetét a Forrás folyóirat törte meg 2016-ban a *Keressünk egy jobb hajót!* című forgatókönyv közreadásával; tavaly a *Szurkolók mind jóbarátok* című ifjúkori jelenetet, idén pedig a *Krisztus katonái a görbe utcából* című tévéjáték-forgatókönyvet jelentette meg. Az elmúlt háromnegyed évben sok más folyóirat is közölt drámai műveket Giontól, olyanok is, amelyek különben, más szerzőktől alig. A Magyar Napló *Főleg a*

barna hajúak abortálnak címmel a korábban *Fogadjunk a doktorra* címmel megjelent rádiójátékot közölte; a Kortárs a *Holicser* című tévéjáték-forgatókönyvet; a Hítel az *Izidor* című rádiójátékot és az *Ez a nap a miénk* című regényből készült filmforgatókönyvet; a Tiszatáj a *Jéghegyek fölött* című rádiójáték-szövegkönyvet; a Yu-har – Jugoszláviai Magyar Archivum pedig *A vád* című film és a *Postarablók* című rádiójáték forgatókönyvét.

A fenti örömdetes sorozat nem áll meg: lapszerkesztők több más drámai művet is elfogadtak közlésre, amelyek kiadása a közeljövőben várható; a drámai művek kötetben való megjelentetését pedig a Napkút Kiadó vállalta fel, és még ebben az évben tervezi megvalósítani. A kötetben – a hozzáférhetőségi és a kötetterjedelmi keretek figyelembevételével – a fent említett darabokon kívül a következő írások kaphatnak helyet: *Latroknak is játszott I–III. rész* (forgatókönyv-sorozat), *Fülek és fejek* (filmnovella), *Ott zöldbe volt az erdő* (rádiójáték-szövegkönyv), *A késdobáló* (forgatókönyv), *Virágos katona* (dráma-részlet), *A málnaszedő gyógyszerlása* (forgatókönyv), *Sziárvány harcra Budapest* (forgatókönyv), *Ámuldozó szemek* (forgatókönyv). E művek szövegeit dr. Nagy Géza Gehringer Éva segítségével többnyire az író hagyatékában (OSZK Kézirattár, fond 583.) lévő gépiratokból rögzítette. Az ő munkájukat és a drámai művek közreadásához való hozzájárulást Gion Eszternek, valamint *A vád* és az *Ámuldozó szemek* című forgatókönyv társszerzőjének, András Ferencnek, illetve Sára Sándornak ezúttal is köszöni e sorok írója.

Alább röviden összefoglaljuk az eddig megjelent vagy kiadás előtt álló művek jelentőségét és az életműben elfoglalt helyét. Bizunk benne, hogy ez a rövid kivonat is izgalmas olvasmány lesz: kedvcsináló a drámai művek hamarosan kézbe vehető kötetéhez.

Az életműben az elsőként született (vagy legkorábbi fennmaradt) drámai mű a *Szurkolók mind jóbarátok* című jelenet, amely még a szabadkai középiskolás években készült, és egy kézíratos füzetből került elő. A humoros „egyfelvonásos” egy focimeccs lelátóján játszódik, és a maga esetlenségében is mutatja a későbbi biztos kezű drámaíró.

A *Krisztus katonái a görbe utcából* című – le nem forgatott, korábban kiadatlan – filmforgatókönyv a Délvidék/Vajdaság történetének talán legproblémásabb időszakában, 1941–1944-ben játszódik, így nem párhuzam és folytatás nélküli a Gion-prózában sem. Cselekménye ott indul, ahol a *Latroknak is játszott* című regénytetrológia második része, az 1976-ban Újvidéken megjelent

Rózsaméz véget ér: 1941 húsvétján, a jugoszláv csapatok ki- és a magyar csapatok bevonulásával. Mindkét mű főhősei – Gallai István és felesége, Teréz, illetve Nagy István és felesége, Terike – az író nagyszülei lettek mintázva, így az életmű összefüggésszerűsége nagyjából „azonosnak” tekinthető. Gion prózájában az időszak – valószínűleg a forgatókönyvet megelőző – kidolgozása a *Történetek egy régi forgópisztolyról* című elbeszélésszerű, amely 1975 elején jelent meg folytatásokban a Magyar Szóban. Ezt követte az 1977-es *A kárókatona még nem jött vissza* című regény, amely allegóriaként dolgozza fel az említett időszakot. Az 1941–1944-es időszak legteljesebb, legegyszerűsebb kidolgozására pedig már az író Magyarországra települése, illetve a rendszerváltozás után kerülhetett sor az először 1996–1997-ben a Forrásban közölt *Ez a nap a miénk* című regényben.

Itt nincs hely a drámai mű és prózai „társai” tüzetes összehasonlító elemzésére, de az mindenképpen megemlítendő, hogy – cselekményének sok-sok párhuzamával, a szereplők (nevének) egyezésével – a drámai mű legközelebbi prózai rokona a *Történetek egy régi forgópisztolyról*. Ám míg a *Történetek...* a kisgyermek (író) szemszögéből, nagyanyja („Nagy Istvánné Terike”) elbeszélései segítségével visszatekintve, így kissé tompítva, sőt nosztalgiaik hozzáadásával – addig a *Krisztus katonái* és az *Ez a nap a miénk* az elbeszélt történet jelenidejében, a maguk véres valóságában mutatják be a második világháború bácskai éveit. Természetesen az időszakot feldolgozó művek közül a *Krisztus katonái* a legdrámaibb. És talán a legvéresebb is: az író ebben a nagyapjáról mintázott örök túlélő főszereplője kivételével minden címszereplőjét is kivégzi. Nagyon fontos különbség a történeti tények és az *Ez a nap a miénk*, illetve a *Krisztus katonái* között, hogy míg a valóságban és az *Ez a nap a miénkben*

a bácskai magyar férfiakat 1944 őszén-telén a jugoszláv partizánok már a front elvonulása után tizedelték meg, a – gépirás típusából és a papír fajtájából is következtethetően – még bőven a rendszerváltás előtt Jugoszláviában írott *Krisztus katonái*ban a Tito partizánjai által véghezvitt etnikai tisztogatás politikai okból szóba sem kerülhetett. A forgatókönyv a front megérkezéssel zárul, 1944 őszének-telének eseményeiről majd csak a már Budapestben írt *Ez a nap a miénkben* olvashatunk nyíltan. (A *Krisztus katonái*ban még csak a háborús körülményekre „fogva” utalhatott Gion a partizánok tetteire: a bácskai magyar férfiak nagy vérvesztésére.)

A *Főleg a barna hajúak abortálnak* is biztos kézzel megírt, különösen izgalmas – és aktualitását sajnos 1970-es évek eleji megírása óta sem veszített – drámai mű. A darab első címváltozata a gépirat élén áthúzza olvasható: „Az utcán történt valami” – fölötte pedig kézzel a „Fogadjunk a doktorra” címváltozat áll. Az új közléskor viszont magából a mű szövegéből kölcsönöztünk címet a darabnak. Ennek fő oka az – megjegyezve, hogy egyik korábbi címet sem tartottuk a mű szempontjából kifejezőnek és az olvasó figyelmének megragadására alkalmasnak –, hogy minden bizonnyal az 1970-es évek elejének jugoszláviai (irodalom)politikai viszonyai, illetve az általuk kikényszerített öncenzúra volt az oka, hogy az író által adott egyik címben sem szerepel(hetett) a leghangsúlyosabb tematikai elemre: az abortuszra való utalás. A darab megírása előtti évben ugyanis a jugoszláviai kultúrpolitikában nagy vihart kavart Rózsza Sándor *Mindennapi abortusz* című novellája, amelyben többek között a „Minden órában abortálunk” mondat is olvasható. Gion darabjában – amellet, hogy a mű másról sem szól, mint a futószalagon végzett abortuszokról – többször is olvasható, hogy az egyik szereplő tanulmányt tervez írni, amelynek „az lesz a

címe, hogy: *Főleg a barna hajú nők abortálnak*. Vagy pedig: *Miért abortálnak többnyire a barna hajú nők?*”

Rózsza Sándor írása miatt a novellát közlő folyóiratnak, a magyar nyelvterületen a szocializmus évtizedeiben talán legmerészebb, legújítób irodalmi lapnak, az Új Symposionnak az 1971/76. számát be is tiltották, a szerkesztőségnek pedig komoly önkritikát kellett gyakorolnia. Figyelemreméltó, hogy a lap szerkesztőségében sok éven át aktív szerepet vállalt Gion öncenzúrája részleges volt. Bár éppen a címben nem szerepeltette az „abortusz” szót, a rá más műveiben is annyira jellemző merész karakánssággal éppen ezt az irodalompolitikai okból is érzékeny, de a magyar társadalom számára amúgy is talán legfájóbb morális kérdéskört: az ezzel kapcsolatos érzéketlenséget, képmutatást járta körül – megrázóan tiszta tükröt tartva az emberi élet értékét relativizálóknak.

Gion írásáról lehet tudni, hogy az Új Symposion 1972/87–88. számában megjelent. De mivel a folyóiratnak az az évfolyama (bár éppen nem tiltották be) politikai okokból nem kerülhetett át Magyarországra – ahogy abban az évben magát az író is kitiltották az országból –, a magyarországi irodalmi közvélemény számára ez a mű ismeretlen maradt. Bár az Újvidéki Rádióban 1973. február 20-án bemutattak *Fogadjunk a doktorra* címmel egy rádiójátékot, a Deák Ferenc dramaturg által nagyon fontos helyen csorbított, illetve a hangjátékszínészek előadása közben is módosult szöveg számtalan helyen nem egyezik a szerzői kézirattal – ami igazolja, hogy miért van szükség a film- vagy hangszalagon fennmaradt drámai művek szövegének kiadására is.

Jelenlegi számunkba ennyi fért. A későbbiekben folytatjuk a Gion-művek kiadásáról szóló beszámolót, illetve a többi, eddig (szinte) ismeretlen és most végre publicitást kapó Gion-dráma ismertetését.

RUBINOS KATONA
Gion Nándor

A bicikliregény és a pedálnovella feltalálója. Arról nevezetes, hogy triciklivel hajtatott a Rubin színű couleur locale-ba, ahol mint *Kétéltűek a barlangban* húzódtak meg regényhősei, akikből direkt módszerrel megalkotta embergalériáját. Testvérével, Joábbal innen lépett a társadalmi regény poros sugárútjára, ahol kerékpárjával nagy port vert föl. Különösen *Ezen az oldalon*, ahol az írástudó *Latroknak is játszott*. *Virágos katonának* álcázva *Rózsaméz* után kutatott. *Olyan, mintha nyár volna*, mondta a buharai ékszerész, akinek *Az anygali vigasság* sem volt idegen. Miután postarabláson kapták, bátran kijelentette, hogy *Engem nem így hívnak*. De később bevallotta, hogy *Börtönről álmodom mostanában*. Miután elhangzott a *Sortűz egy fekete bivalyért*, rájött, hogy a *Kárókatona még nem jött vissza*. Rubinos katonánk újabban átfogalmazta az *Ezen az oldalon* c. regényét, így lett A másik oldalon. *Ez a nap a miénk*, állítja Rubinos katonánk, de mi tudjuk, hogy már ez sem.

átmentett történelem

A HARMADIK LEGERŐSEBB PÁRT

Az Országos Magyar Párt 1927-es községi választási küzdelme Szabadkán

Patyi Szilárd

A délvidéki magyarok első érdek-
védelmi szervezete, az Országos
Magyar Párt 1922. szeptember 17-
én alakult meg Zentán. A párt elő-
ször az 1925. február 8-án megtar-
tott parlamenti választáson vett
részt, amelyen önállóan mérettet-
te meg magát, ám súlyos vereséget
szenvedett. A névjegyzékben sze-
replő 65 ezer magyar választó kö-
zül 20–25 ezren járultak az urnák
elé, akik közül mindösszesen csak
11 059-en voksoltak az OMP-re. Így
a párt nem került be a parlament-
be. A pártvezetőség a vereség hatá-
sára átgondolta addigi politikáját,
és úgy döntött, politikai szövetség-
essel, mégpedig a kormányon lévő
radikálisokkal összefogva kísér-
li meg a parlamenti mandátumok
megszerzését.

1927-ben választások egész sora
követte egymást. Először janu-
ár 23-án tartománygyűlési, majd
szeptember 11-én parlamenti vok-
solásra került sor, végül a novem-
ber 6-ai vajdasági községi választá-
sok lezárták ezt a politikailag
rendkívül mozgalmas évet. Ezek az
események azért jelentősek a délvi-
déki magyarság történetében, mert
a magyarság ekkor juttatta be elő-
ször képviselőit az ország politikai
testületeibe. A radikálisokkal való
együttműködésnek köszönhetően
a tartománygyűlési választáson 14
mandátumot szerzett az OMP, míg
szeptemberben 2 képviselőt, név-
szerint Strelitzky Dénest és Vára-
dy Imrét sikerült bejuttatni a par-
lamentbe. A három közül a vajda-
sági községi választás külön figyel-
met érdemel. Ugyanis az előző két
megmérettetéssel ellentétben no-
vember 6-án az OMP nem a radi-
kálisokkal együtt vett részt, hanem
önálló listával. Ennek a szabadkai
történeseit mutatjuk be a korabeli
helyi napilap, a Hírlap segítségével.

Fejlődés és munka, igazság és közeleti tisztesség

A Hírlap néhány nappal a parla-
menti voksolás előtt, szeptember
1-jén adott hírt arról, hogy Vajda-
ságban községi választásokat tar-
tanak novemberben. Hozzá tették,
hogy a „kormány először ad alkal-
mat Vajdaságnak arra, hogy maga
válassza meg tisztviselőit és választá-
sok útján küldje be képviselőit a
községi testületekbe”. Ugyanis az
SZHSZ Királyság megalakulása
óta Vajdaságban, a Szerémséget
kivéve, nem tartottak községi vá-
lasztást, ellentétben az ország többi
részével. Így mindaddig a kormány
a pártokkal folytatott egyezkedések
útján töltötte be a községi és a vá-
rosi képviselő-testületi helyeket,
neveztek ki a tanácsnokokat, jegy-
zőket és más községi és városi tiszt-
ségviselőket. Ennek az áldatlan ál-
lapotnak vetettek véget a voksolás
kiírásával.

Az OMP szabadkai szervezete
október 2-án délután négy órakor
tartott értekezletet dr. Vécsei Samu-
elnökletével a Vass Ádám-féle ven-

déglőben. A tagok egyhangúlag úgy
határoztak, hogy az OMP Szabad-
kán önálló listával vesz részt a kö-
zségi választáson. Emellett jelölőbi-
zottságot hoztak létre, amelynek
feladata a lista összeállítása volt,
oly módon, hogy „a szubotikai ma-
gyarságnak minden rétege, az in-
telligencia, az iparos és a kereskedő
osztály a gazdátársadalom és mun-
kásság megfelelően képviseltetve
legyen”. Október 18-án a törvény-
széken át is adták a párt szabadkai
listáját, amelyet a hatóságok jóvá
is hagytak. A lista vezetője maga
a párt elnöke, dr. Sántha György
volt, a második helyen dr. Strelitz-
ky Dénes, a párt parlamenti képv-
selője, a Hírlap főszerkesztője állt,
a harmadik helyen pedig dr. Nagy
Ödön tartománygyűlési képviselő,
az OMP szabadkai szervezetének
társelnöke foglalt helyet. Szabad-
kán összesen kilenc listát hagytak
jóvá a hatóságok. Az OMP mellett
a radikálisok, a Demokrata Párt, a
Horvát Parasztpárt, a Munkás- és
Parasztszövetség, az Ipartestület,
a Vajdasági Néppárt, a Lloyd és a
Pribicević-párt küzdött meg a sza-
badkaiak voksaiért.

Az OMP önálló lista mellett egy
saját programot is kidolgozott. Ezt
ismertette Nagy Ödön A szubotikai
magyar választókhoz! című vezér-
cikkében, amely a Hírlap október
26-ai számában jelent meg. A tar-
tománygyűlési képviselő a cikk ele-
jén az esemény jelentőségére hívta
fel a figyelmet.

„Eszteendőket óta nem mi intézzük
városunk sorsát. A város ügyeibe
bele sem szólhattunk, még csak
valamelyes közünk sem volt hozzá.
Azok voltak hatalmon, akik a pol-
gárság érdekeivel nem törődtek, a
felelősséget nem vállalták, de nem
is érezték. Az állam által kineve-
zett szervek végezték a helyi köz-
igazgatást.

A városi politika ezért utóbb,
még csak érdeklődést sem tudott
maga köré csábítani. A város kö-
zönségét teljes közöny dermesztet-
te meg. Hiába robotolt az őslakos
reggeltől-estig, futott, szaladt fá-
radhatatlanul a kötelességei után,
lemondott a legelemibb szükség-
leteiről, beérte a semmivel, mégis
sorvadt napról-napra, mert senki
sem akadt, aki ennek a sokat szen-
vedett városnak áldozatokban gör-
nyedő, nélkülözésekben megtépett
polgárságának életét könnyebbé,
elviselhetőbbé, kellemesebbé vagy
kényelmesebbé tette volna” – ol-
vasható a vezércikkben.

Nagy Ödön szerint az „ország
törvényhozói is belátták, hogy ezen
a helyzeten sürgősen változtatni
kell”. A választás jelentőségének
hangsúlyozása után a szerző a párt
programját ismertette, amelyet egy
mondatban így foglalt össze:

„Fejlődés és munka, igazság
és közeleti tisztesség, erkölcsi és
anyagi megerősödés: ebben van ki-
fejezve röviden a mi programunk.”

Az új városvezetés legfőbb fela-
data a párt szerint „a legszigorúbb

takarékosságot érvényesíteni a vá-
rosi gazdálkodás terén és alapos
razziát rendezni a felesleges ki-
adások közt”. Emellett követelték
„a városi közigazgatás többi elha-
nyagolt részeinek, a köztisztaság,
a közegészség, élet- és vagyonbiz-
tonságnak fejlesztését, a tanyai és a
városi utak rendbehozatalát, a dol-
gozó munkásság jólétét és egész-
ségét szolgáló humánus intézmények
létesítését, a magyar földműves
proletár tömegek gazdasági érde-
keinek istápolását, a nép széles ré-
tegeinek azokat a gazdasági élet-
lehetőségeket, amelyekre joggal
igényt tart a magyar és a magyarul
tudó tisztségviselők választását és
a közigazgatási életben anyanyel-
vünk szabad használatának jogát”.

Az önálló lista nagy próbája

A községi választásra november
6-án került sor. Az aznap megje-
lent Hírlap A nagy próba című ve-
zércikkével igyekezett mozgósítani
a magyar választókat. Az írásban
az önálló listaállítás fontosságát
emelték ki.

„A tartományi választásokon és
a nemzetgyűlési választáson a no-
viszadi kerületet kivéve mindenütt
más pártokkal szövetségben in-
dult a küzdelemben a Magyar Párt
és a magyar nép széles rétegei talán
éppen ezért bizonyos tartózkodást
tanusítottak és igen sokan voltak,
akik egyáltalán nem szavaztak le,
mert elégedetlenek voltak a paktu-
mos politikával. A holnapi választá-
son néhány kivételtől eltekintve,
a Magyar Párt mindenütt önálló
listákkal indul a harcban és most
meg kell mutatniok azoknak, akik
eddig a paktumokra való utalással
közönyösek voltak, hogy nem üres
kifogás, nem gyávaság, nem poli-
tikai éretlenség tartotta őket távol
az urnáktól, hanem az erősebb népi
öntudat, az erősebb magyar érzés.

Erre az erősebb népi öntudat-
ra, erre az erősebb magyar érzésre
alapította a Magyar Párt a községi
választások folyamán követett tak-
tikáját. Meg kell már egyszer pró-
bálni. Hogy vajon a jugoszláviai
magyarság a kilenc esztendő ta-
nulásainak nehéz csapásai alatt
ráeszmélt-e arra, hogy mit jelent a
kisebbségi sors. Meg kell már egy-
szer próbálni, hogy a jugoszláviai
magyarság igazán magyar-e. Nem
radikális-magyar, nem demokra-
ta-magyar, nem radicspárti ma-
gyar, hanem csak magyar minden
köpönyeg nélkül, mindenféle álarc
nélkül” – érvelt a vezércikk név nél-
küli szerzője.

Ez az önálló lista Szabadkán
1958 szavazatot kapott, amivel
az OMP 14 mandátumot szerzett
a 100 fős képviselő-testületben.
Ezzel az eredménnyel az OMP a
harmadik legerősebb párttá vált
a városban. A magyarok pártját a
radikális pártnak és a Horvát Pa-
rasztpártnak sikerült megelőznie.
A radikálisok 3714 szavazatot kap-

A magyarok pártja 14 mandátumot szerzett a 100 fős
szabadkai városi képviselő-testületben

tak, amivel 27 mandátumhoz jutot-
tak. Ezzel az eredménnyel ők lettek
a választás győztesei Szabadkán.
2251-en szavaztak a Horvát Pa-
rasztpártra, ezáltal 16 mandátum-
hoz jutottak. Az OMP-nek sikerült
maga mögé utasítania többek kö-
zött az ország második legerősebb
szerb pártját, a Demokrata Pártot,
amely 1762 szavazatot szerzett, ez
az eredmény pedig 13 mandátum-
ra volt elegendő. A szabadkai kör-
zetben, amelyhez Szabadkán kívül
hozzátartozott többek között Topo-
lya, Kishegyes, a Tisza mente, Ma-
gyarkanizsával, Zentával és Adá-
val, az OMP még nagyobb sikere-
ket könyvelhetett el. Itt összesen
10 907 szavazatot tudott szerezni,
amivel a körzet legerősebb pártjá-
nak bizonyult. Ennek az eredmé-
nynek az értékét tovább növelte az a
tény, hogy a szeptemberi parlamen-
ti választáson az OMP és a radiká-
lis párt közös listájára 16 457-en
szavaztak, most pedig a pártnak
egyedül sikerült több mint tízezer
szavazatot szereznie. A körzetben
a párt Csantavéren aratta legna-
gyobb arányú győzelmét, ahol 1003
szavazatot kapott, ezzel pedig 24
mandátumhoz jutott, és megsze-
rezte az abszolút többséget a 40
fős helyi képviselő-testületben.
A győzelem értékét tovább növeli az
a tény, hogy a parlamenti választá-
son az OMP és a radikálisok közös
listájára szeptemberben mindössze-
sen 602-en szavaztak. Csanta-
vérhez hasonlóan fényes győzelem
született Moholon is. Itt az OMP 21
mandátumot szerzett a 40 fős kép-
viselő-testületben.

A Hírlap november 11-én meg-
jelent 10. 907 című vezércikkében
vonta le a választások tanulságait,
a napilap azonban nem volt mara-
déktalanul elégedett.

„Az eredmény szép és az ered-
ménnyel meg lehetünk elégedve,
de meg kell állapítani, hogy az
eredmény sokkal szebb is lehetne
és a magyarság diadala teljesebb,
áttörőbb erejű lehetne, ha nem
volna még mindig meg a magyar
átok, az a magyar széthúzás amely
nem tud felülemelkedni kicsinyes

szempontokon. Ha nem lettek vol-
na demokrata magyarok, radiká-
lis magyarok, különböző szintelen
párti magyarok, akkor legalább
ötven perccel nagyobb lehet-
ne a Vajdaságban a magyarpárti
képviselek száma. A számok éke-
sen szólnak beszélnek, mert példá-
ul a Szubotican megválasztott 27
radikális képviselő között bőven
számítva van 4 magyar, viszont
a radikálisok szavazatainak több,
mint negyed részét adták a magya-
rok. A szubotikai iparos párt és a
Lloyd párt szavazói száz százalék-
ban magyar szavazók voltak és ez a
két »politikamentes párt« megvá-
lasztott 8 képviselője [a Lloyd 668
szavazattal 5, a szabadkai iparo-
sok pedig 428 szavazattal 3 kép-
viselői helyet szereztek – P. Sz.]
között két magyart küldött be a
városi parlamentbe” – állapította
meg a cikk.

A napilap úgy látta, hogy két
fontos feladat áll az OMP előtt. Az
egyik, hogy „igyekezzék minél töb-
bet megvalósítani abból a prog-
ramból, amellyel a községi választá-
si küzdelemben indult”, a másik
pedig, hogy szerezzék vissza azo-
kat a magyar szavazókat, akik más
pártokra szavaztak.

A választások után a győztesek,
a radikálisok széles körű tárgyalá-
sokba kezdtek a többi párttal, hogy
létrehozzák a többséget a szabad-
kai képviselő-testületben. Novem-
ber 17-én a radikálisok és az OMP
képviselei aláírták az együttműkö-
dési szerződést. A két párthoz csat-
lakozott a Vajdasági Néppárt és a
Pribicević-párt, valamint a Lloyd
három képviselője. Így 59 fős több-
ség jött létre a szabadkai városhá-
zán. December 9-én sor került a
képviselek-testület első érdemleges
ülésére, amelyen a hatalmi többség
Dragutin Karlo Stipicet választotta
meg Szabadka város polgármeste-
révé. Az ülésen Nagy Ödön is fel-
szólalt, és magyar nyelven beszélt
a képviselőkhöz. A Horvát Parasz-
tpárt képviselői azonban közbekiál-
tásokkal zavarták meg Nagy Ödön
felszólalását, amiért magyarul be-
szélt a város házában.

képzőművészet

ANGYALLESEN

Léphaft Pálnak

A rajz megrendelhető, a gondolat nem. (Keszég Károly)

„A kertekben, a fák koronája alatt, alacsonyan szállnak az angyalok.”

Szárnysuhogások közepette, angyallesésben vagyunk épp.

Léphaft Pál egyik felismerése, hogy az ember számára fontosak, sőt nélkülözhetetlenek az angyalok. Gyakran emlegeti őket, ír róluk, olykor le is rajzolja őket. Különféléket: ahogy a meglátása s a képzelete sugallja. A hagyományok örökében vannak már paraszt-angyalai, polgári igazságtevő angyalai, de esetlen, kacsos, szégyenlős, ígéző mosolyú vagy huncut, isko-

latáskát cipelő gyermek-angyalkái is. Mai modern világunkban is tudnunk illene, hogy a látható való világon kívül egy láthatatlan szféra vesz körül minket. Ez egy alig észlelhető érzékeny, sérülékeny burok, amely a fizikai léten túl létező, láthatatlan lélek-szférának ad otthont. Itt honol a művészet is a testvéreivel, féltestvéreivel. És a kora közepkor óta már itt is élnek védelmező angyalai. Igaz, ma már ritkán mutatkoznak előttünk, mert, úgy tűnik, kissé belefáradtak abba, hogy minduntalan a létüket kell bizonygatniuk, nekünk, alaptalan fontosságtudatú embereknek... De mivel fizikai határaik nincsenek, és isteni parancsolatra megszállott őrjöink, szár-

nyaikat suhogtatva továbbra is ott röpdösnek fölöttünk. Figyelnek ránk, s ha szólunk hozzájuk, válaszolnak. Óvna is bennünket. Mindenkinnek van őrangyala. Kivéve, aki elvesztette...

Léphaft Pál őrangyalának még a nevét is tudjuk: Antal. Az angyalokat azonban hinni is kell: mert csak akkor lesz hitelünk náluk, és csak akkor hallják meg a fohászunkat. És csak akkor hallhatjuk meg a suttogásait, mi is. Bár sokan tagadják a létüket, manapság is sokan a segítségükre vágnak, a védelmükre szorulnak.

A bennük hívók mindig meghallják a szavukat. De a vájt fülűeket, a befelé lépegetőket egészen közel engedik

magukhoz: titkokat árulnak el nekik, sugdolóznak, társalkodnak velük. Elgondolkodtató sugallataik, hasznos, okos tanácsaik vannak az angyaloknak. Gyakran előfordul, hogy még viccelődnek is. Úgy látszik, jó a humorérzékük...

„A karikatúra halálosan komoly publicisztikai műfaj, amely játékosan mondja el a súlyos dolgokat.”

Az ember általában nyughatatlan, kíváncsi, féktelen természetű. Gyakran esendő és feleslegesen kutakodó is egyszerre: ilyennek teremtette őt a Jóisten. Évezredek óta türelmetlen, válaszokat szeret-

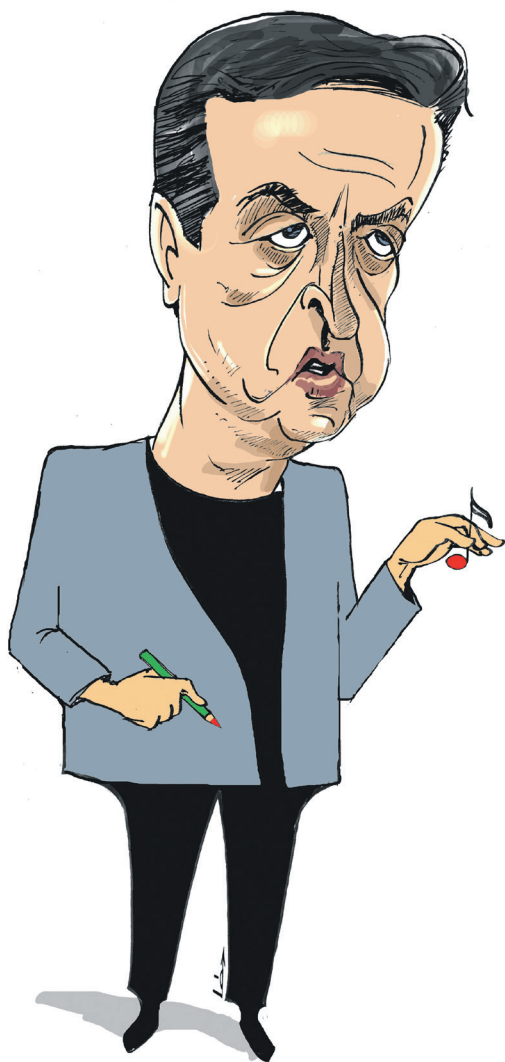
ne kapni felmerülő kérdéseinek a tömkelegére. Értelmes magyarázatokra lenne szüksége, kérlelhetetlenül őszinte és igaz válaszadásokra, mert nehezen látja át a helyzetét, s érti meg azt, ami általában történik vele, vagy körötte a nagyvilágban. A tökéletlen (társadalmi) helyzetállapotok, a furcsa igaz(ság) talanságok azonban rendre felzaklatják: s (a vérmérséklete és értelmi képességei szerint) általában mindaz, ami az emberiség törvényei szerint nem helyénvaló, „nem normális”. Manapság a legtöbb problémája a társadalmi egyenlenségekből, a billegő egyensúlytalanságokból ered. A túlpolitizált körülmények között egyszerre veszélyes és tragikomikus a helyzete.

Felismeréseink nyomán mi mindig valamiféle igazságokat tennénk. De a Gólemek, a rosszindulatú behemótok, a nemtörődöm Góliátok és más kártevők rút tevékenységei ellen mindössze úgy védekezhetünk, ha görbe tükröt tartunk elébük. Angyalok sugallta ötlet-csapdákat: hadd álmélkodjanak a saját torzságukon.

A felfokozott, szélsőséges állapotok közepette mindig nagy körülöttünk a felfordulás. Hogy tehermentesítse magát az iszonytató lelkiismeret-furdalások s bántások alól, az embernek tehetetlenségében néha csupán nevetnie kell. Kissé furcsa, de szükségszerű megoldás a humorral való gyógyítás, és működő módszere a védekezésnek: egyszerűen csak sűrűbben kell levegőt vennie, s a rekeszizmait dolgoztatnia. Mert akkor tud fölé kerekedni, ha torz tükröképet tart minden probléma okozója, forrása elé, s ha kineveti az emberi butaságot, korlátoltságot, meg gondolatlanságot, rosszindulatot és mindenféle gazemberséget, azaz: az összes világi igazságtalanságot.

„A karikatúra valójában nem az, amit a szemlélő lát, hanem az, amit a rajzok kapcsán gondol.”

Mára elhomályosult a valóság-látásunk. Sokszor csak ámulunk, s bámulunk tanács-talanul, mint borjú az új kapura. Manapság megkérdőjelezhető minden. Nyakas igazlátókra, őszinte igazmondókra van szükségünk. Mert különben eláraszt bennünket az ellentmondásos, bizonytalan forrásokból bugyogó, gyors áramlású, kétes igazságtartalmakkal bíró hírözön, az

VERÉB
Verebes Ernő

Ritka palimadár. Verébként jött a világra, de már a fészeken elővette varázsfuvoláját, és betrillázott, elárulva dalos kedvét. Gyorsan kiderült, hogy sárgarigó. Eleinte csak sárga volt, de később egyre rigóbb lett. Szürke, zentai hanghordozóként a 80-as években a vegyileg előállítható hangokkal kísérletezett. Korai munkái csak zárt körben voltak élvezhetők. Első retortára és kémcsőre írt üvegrondójának cserepeit a Tisza vitte világga, a túlsó partra. Ezen felbuzdulva visszhangra szállt, és a sevdalinka bácskai gyökereit kimutatva lett gázlomadár a Miljackán. A Ferhatović-féle burekot csipegetve lett zene- és tapasztalatszerzővé. Később északabbra szállt, és némi Liszttel meghintve egy nagybecskerekai Petrovics keze alatt lett közép-kelet-európai vándorfészkelő. Zenei és más hangokat szerez, kit színen, kit meg színek nélkül. Jelenleg multimédiális hang- és rímhordozó Zentán és környékén, Budapesten.

TERJÁN GYERMEKE
Cs. Simon István

„A Harangod partján születtem, Buda és Pest között, mielőtt meghúzták volna a falu felett a harangot. Azóta felnőttem, hogy fejemen púp legyen” – írja önkezű életrajzában, melyet az *Érted már, az annyába a hétszentséget!* címszó alatt olvashatunk a Fórum összegyűjtött kiadványaiban. Minden versét kiadták. Utólag. Mint őt magát. Sokáig azt hitte, hogy Tarján, a lovas-nomád népek haragos istenének szelleme költözött beléje, s érdemes akár szindikalista verset írni a békés Aranka szikes partján, csak hogy az ember megéljen valamiből. Életmódjára kihatott, hogy gyermekként elárverezték szülőfaluját, majd azt mondták neki, hogy hasonnevű poéta már bitorolja helyét a tágabb anyaföld csillagos ege alatt. Erre neve elé biggyesztette a Cs-t, csak hogy tudják: ő a csókai Simon, pedig maga is úgy emlékezik, hogy csak terjáni lehet. Néha szeretett volna régészettel és mese-meg népdalgyűjtéssel foglalkozni, de csak odáig jutott el, hogy a föld felett megismerje a bánati gyógynövényvilágot, mert rájött, hogy Móra Ferenc és Kálmány Lajos emlékét hosszas lelki tusák árán úgy őrzik meg a hálás utódok, hogy önkiszolgálóba olvasszák az ottlétüket bizonyító parókiát, és gyógyírt árulnak benne, nem helytörténeti múzeumot. Barátai úgy ismerik Erdélytől Felvidékig, mint a pincék rémét. Képes egy ültő helyében annyit nedűt elfogyasztani, amitől más már fekvőhelyzetben is összeesne. Csendes nyári éjszakákon kiereszti a hangját, s ilyenkor a román határőrök több tíz kilométerről visszalőnek, mert a fülükbe jutó pentaton dallamból felismerik a *Temesvári babám* című irredenta nótát. Pedig csak azt énekl, hogy engem anyám megátkozott, mikor a világra hozott...

képzőművészet

Léphaft Pál

1952
Nagybecskerek

Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán magyar nyelv és irodalom szakon végzett 1976-ban. Hites felesége Ambrus Edit székelykevei. 1977-1987 között újságíróként dolgozott az Újvidéki Televízió-nál és a Magyar Szó című napilapnál. 1989-től Klemm Józseffel és Heineremann Péterrel a Telepi Rádió nevet viselő politikai kabaré szerzője, szereplője. 1990-1997 között a Napló című hetilap állandó munkatársa. 1992-től a Magyar Nemzet

tiszteletdíjas karikaturistája. Rajzai és írásai a Képes Ifjúságban, a Magyar Szóban, a Magyar Nemzetben, a Heti Válaszban, a Brassói Lapokban stb. jelennek meg.

KIÁLLÍTÁSOK:

1979 - Karikatúrák, Forum Klub, Újvidék
1995 - Más-világ, Litea, Budapest
1997 - Léphaft Pál karikatúráinak kiállítása, Móra Ferenc Múzeum, Szeged
2014 - Újvidéki Színház 40, Nemzeti Színház, Budapest
2015 - Palikaturák, Forrás Galéria, Budapest
2017 - Léphaft Pál kiállítása, Collegium Hungaricum, Belgrád
2019 - Arcok és álarcok, Zágrábi Magyar Intézet

DÍJAK:

A Montreali Nemzetközi Karikatúrákiállítás 2. díja (1978). Az Európai Unió témájára kiírt pályázat III. díja (Budapest, 1996). Forum Képzőművészeti Díj (Újvidék, 1997). A Szerbiai Iparművészek és Formatervezők Szövetségének oklevele (1997). Karikatúra határok nélkül, különdíj (Budapest, 1997). A szkopjei Oszten című satirikus lap nemzetközi karikatúrapályázatának különdíja (1997). Napleány-díj (Szabadka, 2005). Európa-érem (2006). A mi városunk elnevezésű magyarországi karikatúrapályázat díja (2010). Értünk létező Föld - Az Európai Unió szerbiai delegációja által meghirdetett rajzpályázat I. díja (2019).

KÖNYVEK:

Ping pong [Szeles Károllyal], Újvidék, 1981. Más-világ, Újvidék, 1995. Kép-mások - Portrék kisebb-nagyobb túlzással és jóindulattal, Újvidék, 1997. Végvári panoptikum [Keszég Károllyal], Újvidék, 2000. Végvári panoptikum II., Újvidék, 2012.

Az előre tervezett meggyőződésre vagy a véletlenek sorozataként tovább alakított véleménynyilvánításra apellál: az érzékelt, értékelt s átértékelt világ árnyalt változatait adja elő. De miközben a művész pazar látványtárában lapoz, a leskelődő önmagával is találkozik. Sőt: azonosul. Óhatatlanul belekerül ugyanis az alkotás által kiváltott élménysodorba. Amíg az alkotást szemléli, alig észlelhető háttérretegként ott szerepel a nagyívű vagy visszafogott látványosságban ő is. A valós közegehez hasonlóan megélheti, hogy egy gondolati sík szelvényes rendszerének kiválasztottja, háttérelme vagy csak paránya lesz. A művész farkastörvényekhez szokott gondolkodó ember. Az alkotásai által észrevétlenül igazodunk az értékrendjéhez, értékrend-szeréhez, s végül ő is általunk tudja véglegesen rögzíteni a beidegződő valóságtartalmait. Ha meggyőzött bennünket, egy felsőbb értékrendhez csapódunk mi is. Belecsöppenve, ekkor érzékelhetjük az élményszerűségét. A részévé válunk, s részünk-kévé válik a közvetítő művész tízparancsolata...

„Homokkő vagyok, minden más csupán látszat...”

A homokkőről mi juthat még az eszünkbe? Hogy tartós, hogy időtálló. Szerény. Lassan kopik, ám nem törik. Léphaft Pál legfőbb erénye a hitelesség. És ha cizellált rajzai fölött időzünk el: a szemünknek különös derűt, ünnepélyt kölcsönöz. Ha írott sorait, leheletfinomra szőtt Veronika-kendőit olvasgatjuk: akkor a lelkünkben okoz katarzist. Azaz, örömet, meghatottságot, szelektív maghasadást. Szerinte múltó dicsőség az egész. Ám ha az alkotásait emlékezetesnek tartanánk: az a legnagyobb elégtétel.

„Amikor észnél (működésben) vagyok, szelektálni tudok, és a fontosat a lényegtelen-től el tudom választani. Csak az a baj, hogy ez ritkán van... Innen a rohanás, zihálás, a még, még és a telhetetlenség. A kapkodásban gyorsan kell dönteni. De legalább iszonyú energiákkal tud dolgozni az, akinek kevés az ideje.”

Szerencsénkre: Isten mai-mal lassan örölnék.

Lovas Ildikó

Juhász Erzsébet

igaz vagy hamis (fél)információk áradata. Ki kellene szűrni a valóságtartalmait, mert különben csak szennyáradattá válik, és megkeseríti az életünket. A napi történések zűrzavarában az értékes és a talmi is, mint a homokszemek, egyaránt peregnék... az idő meg csak múlik. Ezért ebben a csalóka technicista világban alaposan át kellene vizsgálnunk, górcső alá kellene vennünk minden lényegeset. Külön kellene választanunk a konkolyt a búzától, az értéket a haszontalantól, mert ha nem, tévútra jutunk.

A karikatúra (minden felszínes látszat ellenére) igen komoly műfaj. Az alkotójától kimértséget, objektivitást és lelkiismeretességet megkövetelő művészeti ág, amely mégis mindig felvidít bennünket: megmosolyogtat s megnevetet. Kritikus, de nem kinevet, kifiguráz. Hiszen nemes célja nem az igazságtevés, csupán az igazság láttatása. Mégis, átütő erejű csodafegyver: az emberi lélek kacagógerléje, amely nem elpusztít, csupán lemeztelenít, és nevetségessé teszi a komolykodó, ártalmas hamisságokat. Egyszerűbben fogalmazva: helyére teszi a dolgokat.

A karikaturista gondolkodó bölcs, aki a kis és nagy kaliberű lövegekkel teli tölténytárát a mi rekeszizmainkban leltározza el, s dekára kimérten hasznosítja. A ficamos valótlanságokat gyomlálja: szűr, mérlegel, értelmez, és végül kideríti az igazságot. Műve-

letsora: derűs, poénos, megmosolyogtató, kacagtató, lelkes logikai áttörések sorozata. A karikatúra szórakoztató és élvezhető. De nem játék. Szándékoltan sarkít, de kimért, könnyed, talpraesett és jóleső. Ha kackiás, fellengzős és túlzó, harsány, sértő vagy ficamos lenne, akkor nem karikatúra. És nem is humor, csupán ízléstelen, felfújt és öncélú, öngerjesztő malackodás...

Mi a humor? Érzék? Lelkiállapot? Magatartásforma? Életvitel? Kérdi önmagától Művészünk. Azt mondják, a tájékozódni tudó és kérdésfeltevő ember nem elveszett ember. Pláne, ha valóságközeli a meggyőződése, igazságérzete, és van kiforrott véleménye a dolgok valós állásáról. Ha a mondandója súlyos és megnyerő. A karikatúra művésze valóságalapú, de virtuális platformra helyezett politikum, melynek kétségtelenül vannak kategóriái és minőségi fokozatai is. A karikatúra lényege, hogy korunk nehéz kihívásaira ad könnyed, elmés, fonák válaszokat. Gyógyírt a fellengzős, öntörvényű világi hamisságokra. Mert jóval árnyaltabb, és több a képzelet önfeledt és vidám, figurázó és mindennel bohóckodni akaró játékszerénél...

„Semmi sem kinn, hanem bennünk történik.”

Ha egy kiállítóteremben nézelődik az ember, bármennyire szeretne csak a művész

képeivel szembesülni, a fehér falakon mértéktartó távolsággal elhelyezett alkotásokat védő üveglapokban előbb önmagát és a világot látja tükröződni. Rejtély, hogy rokonít vagy hasonlítgat... De kint és bent is van egyszerre, fürkészi a finoman cizellált vagy kurta kifejező, egyszerűsítő vonalakat, a fény és árnyék határmezsgyéit méricskéli, letompított szelvényes, mozgó háttér-retegeit lesné meg. Valójában nem ezen „apróságokra” kíváncsi, hanem a lényegre, a művész szenvedélyeket gubancoló gesztusai által megfogalmazott, a meggyőződéseit, beidegződéseit, gondolatait idomító frappáns világlátására. De természetesen nemcsak a bravúros megoldásokra kíváncsi, hanem a művész, véleményező ember ismeretére is. Mert érzi, hogy mindannyian benne vagyunk abban a keskeny közvetítő-sávban, amelyet alkotói szűrletnek, valóságtartalomnak nevezünk, s melyet mindössze egy szerény képkeret nyit meg a kíváncsi tekintetünk előtt. Beleértve a karikaturistát önmaga által kiszabott árnyképét, torzóját is, mely észrevétlenül lopakodott be az épp időszerű, karikírozó látványtárba.

A csupasz rajz által az ember benyomásokat szerez a művész felkészültségéről, érdeklődéséről és tudásáról. De eközben is azon elmélkedik, amit közvetett szereplőként a saját élménytárába raktározott el, s miszerint az eddigiek során gondolkodott róla.

emberek a történelemben

A SZABADKAI I. VILÁGHÁBORÚS HŐSI TEMETŐ

Molnár Tibor

Szabadka földrajzi fekvésénél fogva fontos közlekedési csomópont volt: itt futott össze a Budapest–Zimony észak–déli irányú, valamint a Nagyváradi–Szeged–Zombor–Eszék kelet–nyugati irányú vasútvonal. Ezek a vasútvonalak a háború során stratégiai fontossággal bírtak a csapatok és az utánpótlás szállításában, a hadszíntérről pedig a sebesülteket és a betegeket vitték a hátraszágban kialakított hadikórházakba.

Szabadkán is hadikórházakat hoztak létre, amelyekbe a szerb hadszíntérről már 1914 augusztusában megérkeztek az első sebesültek, közülük többen belehaltak sérüléseikbe. A város közgyűlése Törley Gyula törvényhatósági bizottsági tag indítványára 1914. szeptember 30-án tárgyalta a Szabadkán elhunyt hősök eltemetéséről és emléküik megörökítéséről. Az indítvány így hangzott:

„Azok között a sokoldalú feladatok között, amelyek a háború során előálltak, úgy érzem, egy kegyeletes kötelességünk is támadt.

Aközben, hogy teljes odaadással iparkodunk megtenni mindent, ami a jelen súlyos időkben vállainkra hárul, nem szabad megfélemedezni azokról, akik a harctérről sebesülten vagy megbetegedve hozzánk jöttek, s a legnagyobb áldozatot hozták meg a hazánknak: életüket áldozták.

Jobbára idegenből szakadt hősök ezek, de akik értettünk is küzdöttek, és akiknek nem lesz olyan hideg örök nyugvóhelyük, ha a koporsójukra hulló rögöket kegyeletünk meleg érzéseivel vegyítjük.

Nekünk van már egy sírdombunk, amelyet az elődök hasonló érzése emelt. Helyezzük köré azokat, akiket a sors bajtársaiáá emelt.

Nyugodjanak együtt, akiknek szíve annak az eszmének szolgálatában szűnt meg dobogni, amelyért a mi szíveink a szorongásnak napjait élik.

És állítsunk emléket föléljük, amely hirdetni fogja az ő dicsőségüket, a jövőendő nemzedéknek pedig búcsújáró helye lesz, ahol példáját fogja tanulni a királyhűségnek és a hazaszeretnek.

Abban a meggyőződésben, hogy a tekintetes törvényhatósági bizottság egyetemenek egyező felfogásával találkozom, azon tiszteletteljes indítványt teszem:

- tekintse Szabadka város a harctéren megsebesült, vagy megbetegedett és itt elhalt hősöket saját halottainak,
- örök nyugvóhelyül a Zentai [úti] temetőben a Paganini 48-as honvéd százados sírja körüli részét jelölje ki,
- s utasítja a tanácsot arra, hogy ezen határozatot megfelelő módon végrehajtsa, annak idején emléküiknek kegyeletes megörökítéséről javaslatot tegyen.

Az indítvány alapján egyhangú döntés született arról, hogy a hősi temetőt a Zentai úti római katolikus temetőben alakítsák ki. Ezenkívül temettek más felekezetek temetőibe is: erre a célra elsősorban a pravoszláv és a zsidó temetőt vették igénybe.

A Bácskai Napló 1914. november 3-án megemlékezett az elhunyt hősökről:

„Valamennyi temető népes, a legnépesebb azonban a Zentai úti, amelyben a szabadkai kórházban elhalt s idegenből ideszakadt katonák alusszák a hő-

sök álmait. Ezek a sírok, melyek fölé Szabadka város hazafias kegyelete díszemléket fog emelni a háború után, valóságos virágdíszben állnak.”

A Zentai úti temető a Szent György Plébánia hatáskörébe tartozott. A temetőben kialakult állapotokkal kapcsolatban Kuluncsich Pál 1914. szeptember 29-én beadvánnyal fordult a városi tanácshoz:

„Hivatalos tisztelettel jelentem, hogy a Zentai [úti] temetőben alkalmazott Milánkovich János temetőcsősz, mint gyalogos katona (cs. és kir. 86. gyalogezred, 15. század, 105 táborig posta) hellel ezelőtt hadba vonult és a harctéren teljesíti kötelességét. A temetési munkálatokat és a temető gondozását neje nem képes ellátni egymaga. A napszám méreg drága, munkaképes embert ugyanis nehéz kapni. Ehhez hozzájárul most a katonaság nagymérvű temetése, melyért díjazást nem kap, de ő munkáit fizetni tartozik. Paganini sírját kellene gondozni, de nincs módjában. Egy száraz, magas akácfa a temetőt átszelő kocsis- és gyalogútra dőlt, alapjában korhadott, a járást-kelest veszélyezteti.

Ezért szükség volna a helyzeten segíteni. Legbiztosabb intézkedés volna a katonaság temetése címén magát a temetőcsőszot a katonai ügyosztály útján ide kérni, és ő mint katona ezeket ingyen végezhetné. Amennyiben ez nem lehetséges, úgy kívánatos és méltányos volna, hogy a tekintetes Tanács a temetőcsősz nevének a fenti szolgálat nevében vagy a kiadásokat megtérítse, vagy talán azokat maga házilag végeztessen.”

Az előadottak alapján döntés született arról, hogy a tartalékkórház lelkésze időről időre állítsa össze azoknak az elhunyt katonáknak a névjegyzékét, akiket a Zentai úti temetőben temettek el. A temetőcsősz feleségének – aki a férje hadi szolgálata idején a temetőt kezelte – ennek az iratnak alapján fizette ki a város a házipénztárból a munkáért megállapított összeget (1 korona/sír).

Németh István, a Szabadkán működő tartalékkórház tábori lelkésze 1914. december 16-ai keltezéssel terjesztette be az első, 104 nevet tartalmazó jegyzéket. A következő jegyzéket, amely az 1914. december 17-e és 1915. április 4-e között eltemetett 82 hősi halott nevét tartalmazta, Faith Ágoston tábori lelkész állította össze. E szerint a Zentai úti temetőben 1915 áprilisának első napjaiban 186 elhunyt katona aludta örök álmát.

1915 nyarán a belügyminiszter körrendeletben tájékoztatta a törvényhatóságokat, hogy a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a háborút követően országszerte művészi igényű, maradandó emlékműveket, emléktáblákat kell állítani az elesett, elhunyt hősök tiszteletére. A munkába az Országos Magyar Iparművészeti Társulat, a Magyar Képzőművészeti Egyesület, a Magyar Mérnök- és Építészegylet, valamint a Magyar Építőművészek Szövetsége révén magyar művészeket és iparosokat kívántak bevonni.

1915 novemberében, halottak napján, a Bácskai Hírlap is megemlékezett a Szabadkán eltemetett hősökről:

„Az állandó esőzés miatt sok helyen alig lehetett megközelíteni a sírokat a temetőkben, de a Zentai úti temetőben, Paganini sírja körül lévő sírokban fekvő 218 hős sírja – a hősök temetője – virágerdővel volt borítva, és oda ezer és ezer ember zarándokolt.

A Paganini sírboltjára helyezték szikladarab és márványlap körül száz és száz mécses égett tegnap este. Ide jöttek imádkozni azok, akiknek szereteti ismeretlen sírokban pihennek a különböző harctereken.

Emmanuel Győzőné úrasszony és Csajkás Margit úrleány minden hős sírjára – az összes szabadkai temetőkben – juttattak virágot, gyújtattak mécseset és ezer kis gyertya világította ki a virágcsokrokkal betakart sírhalmokat. A szabadkai 6. honvéd gyalogezred nagy, nemzetszínű szalaggal ellátott babérkoszorút helyezett el a város által készített emlékkőre.”

Faith Ágoston tábori lelkész összeállította és a Bácskai Hírlap leközölte az összes szabadkai temetőben nyugvó 298 hősi halott névjegyzékét (295 név szerint ismert és 3 ismeretlen). A tábori lelkész listája alapján a Zentai úti temetőben 218 hősi halott nyugodott: 215 ismert és 3 ismeretlen. A bajai temetőben 22, a rókusi temetőben 17, az izraelita

temetőben 8, a pravoszláv temetőben pedig 33 hősi halott volt eltemetve.

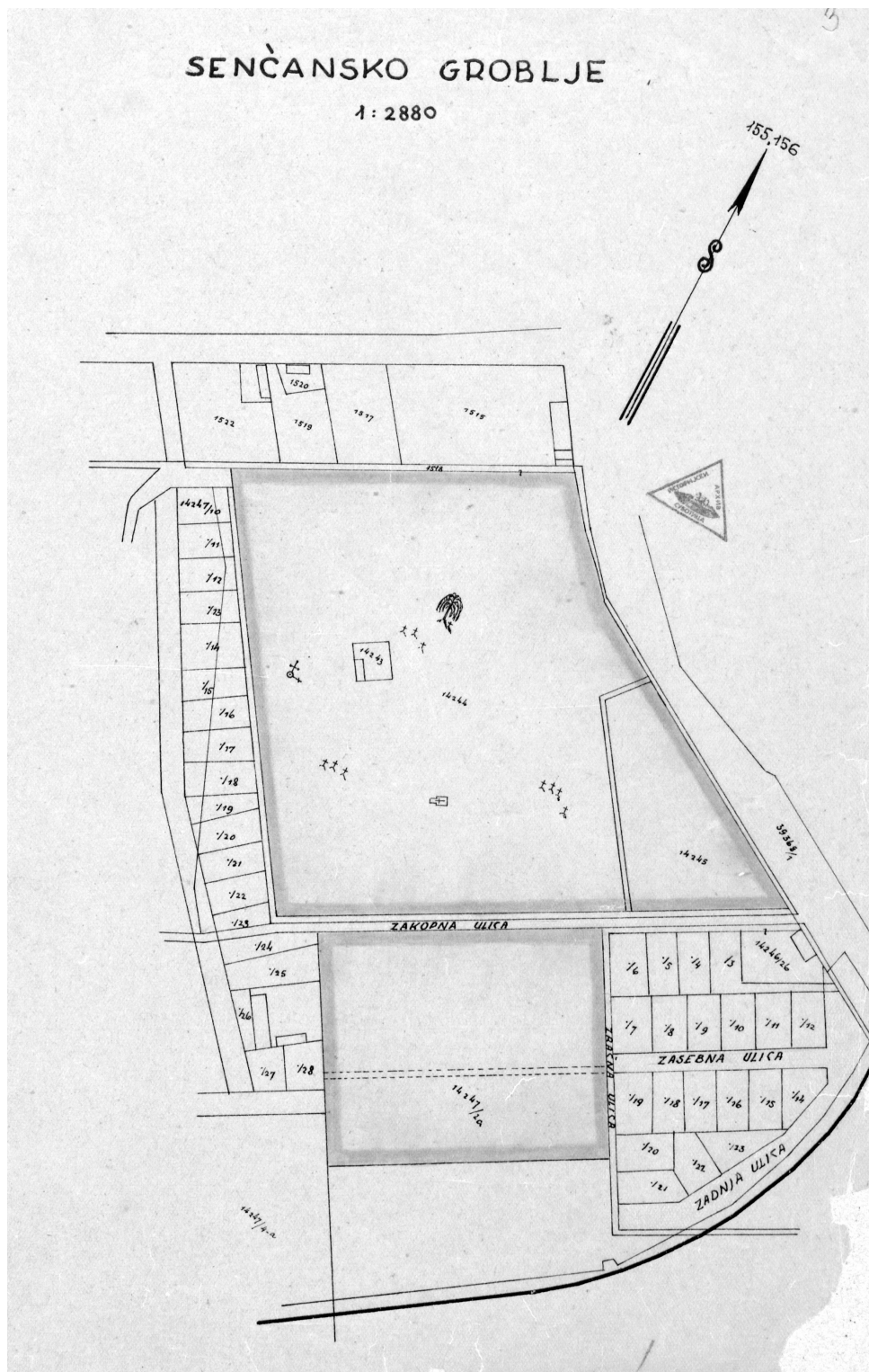
Faith tábori lelkész 1916. január 19-én állította össze az újabb névjegyzéket, amely az 1915. április 9-e és 1916. január 18-a között elhunyt és eltemetett 41 katona nevét tartalmazta.

A temetőt kezelő Milánkovich Jánosné kérelmezte, hogy a temetésekért járó díjat emeljék 2,40-re. Ezt azzal indokolta, hogy a sok sír kiásása a téli hónapokban nagyobb költségekkel jár. Kérésének nem adtak helyt.

1916 nyarán a szabadkai Izraelita Szentegylet felhívással fordult a város zsidó közösségéhez:

„Emlékkövet akarunk felállítani a temetőkben pihenő hős katonáink sírjai felett. És ez emlékkövön örökké élni fognak azoknak nevei, kiket itthon temettünk el, és azon szabadkai hős fiaink nevei, kiknek hamvai távoli harmezőkön porladoznak.”

1916 nyarán megalakult a hősök temetőjét építő bizottság, amelynek élén Thirry Géza ezredes, katonai állomásparancsnok állt. A bizottság számításai szerint a három hősi temetőparcella – a Zentai úti temetőben a katolikusoké, a pravoszlávban a szerbeké, a zsidó temetőben pedig az izraelitáké – 50 ezer koronából volt kialakítható. A katolikus

A Zentai úti temető helyszínrajza a két világháború közötti időszakból

emberek a történelemben

hősi parcella modelljét ekkorra már – Tisch Joachim mérnök-főhadnagy elképzelése alapján – a szabadkai származású Salgó Jenő szobrászművész el is készítette.

A városi közgyűlés 1916. szeptember 28-án megtartott közgyűlésén is szóba került a katonai sírok megjelölése és gondozása. A betervezett elképzelést elfogadták, de a végleges kivitelezést a háború befejezésének időpontjához kötötték.

Az 1917. február 24-én megtartott tanácsülésen Váli Gyula városi mérnök bemutatta a hősök temetőjének művészi terveit és az elesett hősök közös sírja fölé emelendő monumentális síremlék modelljét. Matuska János szobrászművész terve szerint a szobor egy földön fekvő, halásosan sebesült katonát ábrázolt, aki fölé Krisztus hajol.

Temunovich Károly, a szabadkai tartalékkórházban szolgáló tábori lelkész, 1917. május 24-én állította össze annak a 63 katonának a névjegyzékét, akiket az 1916. szeptember 24-e és 1917. május 1-je közötti időszakban temettek el a Zentai úti temetőben.

1918 tavaszán a Bácskai Hírlap a következőket írta a hősi temetőről:

„A Zentai úti temető egyik csöndes mezőjét lakják a halott hősök. Katonás rendben nyugosznak itt azok, akik végigszenvedték Szerbia és a Kárpátok küzdelmes harcait. Sűrűn következnek a néma hősi sírok egymás mellett. Az ország minden vidékéről valók, akik ide tértek megpihenni. Erdélyiek, a Szepességből valók, bácskaiak és szabadkaiak. Stájer vadász sírja mellett német muskétás. Mintha valami kemény parancsszó sorakoztatta volna a néma hősöket. Katolikusok, evangélikusok egyforma, egyszerű keresztjei mellett nazarénusok kerek formájú sírtáblái. A tisztek mellett a hősi közlegények. A halálnak nagyszerű, meghatározó katonás egyenlősége.

A sírok szépen rendben tartva. A szabadkai katonai állomásparancsnokság szerető gonddal ápolgatja a hősök utolsó nyugvóhelyét. Zöldellő gyepek borul a hantokra, az utak tiszták, rendesek és magasra nyúlik fel a sírok felett a zöld fenyővel borított fák.

Sok síron már új kövresztek emelkednek. Meghatóan naív felírások: *élt 21 évet és meghalt a hazáért. Siratni foglak örökké egyetlen jó férjem. Szép egy kovácsolt vaskereszt, rajta a Megfeszített, olyan, amilyeneket Stájerország szép temetőiben lehet látni: egy stájer katona pihen alatta. Jó volna a hozzátartozókat valamiképpen figyelmeztetni, hogy fölösleges kereszteteket emeltetni, mert Szabadka város áldozatkésztsége minden hősi halott sírja fölé díszes, egyforma emléket emel.*

Gyönyörű emléket állítat a hősi halottaknak a szabadkai katonai állomásparancsnokság. Szép, meghatározó szobor az, amelyet Matuska müncheni művész, aki jelenleg Szabadkán katonáskodik, készít: *Krisztus nemes alakja hajol egy haldokló katona felé. A szobor az egyetlen művész emléke lesz, amely Szabadkán szabadban lesz és nemes, igazán szép művészi ékessége lesz a Zentai úti temetőnek.*”

A háború véget ért, az előírányzott munkákat nem végezték el: a szabadkai hősi temető gazdátlan maradt.

A két világháború közötti időszakban a délszláv állam területén magyar ha-

Paganini százados síremléke napjainkban a Zentai úti temetőben

disírmegbízott tevékenykedett. Feladatai közé tartozott a terep bejárása és a tapasztalt állapotok nyilvántartásba vétele. A legtermékenyebb munkát ezen a téren Seregély Dezső ny. ezredes végezte, aki 1929-ben lépett hivatalba.

Az 1939-es adat szerint az akkori Jugoszlávia területén 17 561 nagy háborús magyar hősi halott volt eltemetve, közülük Szabadkán 769 fő.

1941-ben a Bácska és vele együtt Szabadka visszakérült Magyarországhoz. A Honvédelmi Minisztérium még a katonai közigazgatás idején jelentést kért a visszacsatolt területeken lévő

hősi temetők állapotáról, az eltemetettek névjegyzékével és a temetők tervrajzával együtt. A beérkezett adatok alapján 1941 őszén intézkedtek a temetők rendbetételével kapcsolatban. A munkálatok, a helyi mérnöki hivatalok bevonásával, a legtöbb helyen már 1941-ben megkezdődtek. Szabadkán erre mindössze egyetlen mondat utal, amely a városi műszaki ügyosztálynak a kulturális ügyosztályhoz intézett, 1942. október 31-ei keltezésű átiratában olvasható:

„...megkeresésére tisztelettel jelentem, hogy a Zentai úti temetőben lévő

»hősi temető« rész teljesen rendbehozott.”

1945-ben a II. világháború is véget ért: a területek gazdát cseréltek, a katonatemetők ismét gazdátlanok váltak. A szerbiai belügyminisztérium 1945-ös rendelete a „megszállók sírjainak megsemmisítését – eltüntetését” irányozta elő, nem tartva szem előtt a kegyeletet. Szerencsére ilyen cselekményre – legalábbis szűkebb pátriánkban – nem került sor. A munkát „átengedték” az enyészetnek, aminek következtében Szabadkán a Zentai úti temetőben el is tűntek a nagy háborús hősök sírjai...

novella

AZ ÓRA

A szoba az öregeké volt, kizárólagosan. Egy vénséges falióra mérte a mérhetetlent. Nem szerettem. A hangja egyenletes, kimért, hideg, borzongató séta volt az időtlenségben. Mindig zavart, hogy belekontárkodik kattogásával abba, ami nem az övé. Mindenképpen rövidíteni akart a végtelenen. Gyerekes dühömet talán csak azért hozta ki belőlem, mert tudat alatt éreztem, hogyan lopja a legdrágábbat, az időmet, mindenki idejét. Pedig akkor még bőven volt belőle. Azt sem tudtam, mit kezdjek vele.

Ha nagyanyával aludtam olykor – mert szerettem, ha mellettem –, úgy éreztem, az éjszakát is megzavarja, a csendet. Sosem állt meg. Ezt is furcsálltam, mert minden megáll egyszer, ami elindul – méltatlankodtam gyermekésszel –, csak ez az óra nem. Haragudtam rá, s úgy tűnt, ez kölcsönös. Meg aztán hangos volt, különösen éjjel. Nappal szinte észrevehetetlen volt, de az éjszakát ő uralta. Végigsétált hangjával mindenben. Szép lassan, kimérten, egyenletesen lépdelt keményre és puhára, testre és lélekre. Bőr alá bújt, követett, követte gondolataimat. Nem lehetett tőle aludni. Ott sötétlett felettem rémisztően, elpusztíthatatlanul. Úgy éreztem, ha felé nyúlnék, menthetetlenül rám zuhanna, és bezárna az időbe. Hogyan szárnyalhattam volna akkor tovább és tovább a mese szárnyán, amit nagyanya festett elem oly hitelességgel, hogy a mai rajzfilmgyárosok sem tudnák élethűben elővarázsolni a képzeletből.

Egyedül a mese viaskodott az órával. A monoton, lépegető valamivel. Nagyanya olykor egyedül hagyott vele. Elhalált, majd elhalt a hangja. Mélyülő szuszogás váltotta fel. Akadozó horkanás. A napi fáradság beleitta magát a levegő-

be, és elnyomta éberségét. Csak az óra és én léteztünk. Nem mertem mocanni sem, hadd higgye, magam is elaludtam nagyanyával.

Nem ment sokáig. Melegem lett, bilincsként kattant rám a kényszerítő mozdulatlanság. Viszkettem itt-ott, mozgásra kényszerített minden, hogy életjelet adjak. Hogy haragudtam magamra! Óvatosan a takaró alá csúszttam a kezem, hogy ujjammal nagyanyába bökhessenek. Ki is pattant a szemem szegénynek. Nem mérgeződött, nem szidott. Egy-két szaporára lélegzetvétel után halkán megkérdezte: – Hol tartottam? – és mesélt tovább. Engem elöntött a boldogság. Győztem. Úgy éreztem, győztem az óra felett. S míg nagyanya tovább mesélt, békésen elaludtam.

Az óra végigkísérte az életem, pedig mindig szerettem volna megszabadulni tőle. Most is itt kattog felettem. Gyűlölöm. Gyűlölöm, mert túl fog élni, mert azóta sem kopott a fénye, mert olyan elviselhetetlenül örök. Ki tudja, vajon ki mindenkit kísér még el bölcsőtől a halálig.

Felnőttem én is. A nagymama háza a földdel lett egyenlővé, de sokszor vélem azt, hogy belepek az ajtón, és ott van, ott vannak, mindannyian, akik körülvettek gyerekkoromban, és valóságosak, léteznek. Én pedig, mintha az anyaméhbe bújnék vissza, amikor a bentlét langyos melegét érezni kezdem egész valómmal... és élnék, változatlanul az idő nekik szánt szeletében egy örökkévalóságon át. Mozognak, lélegeznek, szeretnek, mintha más dolguk nem is lenne.

Az óra pedig ketyeg. Én ritkulok. Visszazárodok egy másik valóságba, a magam szeletébe. Egyszer s mindenkorra.

Molnár Rózsa

À LA CARTE

Agárdi Gábor

Amikor Barbara meghalt, Jules lelkébe örökre beköszöntött az ősz. Pedig szerelme szemében a tavasz csillogott, valahányszor találkoztak. Most is két személyre terített. Várta, hogy kopogjon az ajtófélfán úgy, ahogy Brest kikötőjében, ott, abban a kis kávéházban tette, valahányszor együtt voltak. Persze tudta, hogy már soha többé nem jöhet el. Mégis remélte, hogy egyik reggel majd arra ébred, hogy csak álmodta ezt az egészet, és szerelme betoppan két vajaskiflivel és egy friss üveg tehéntejjel.

Tisztában volt vele, hogy semmi sem lehet már olyan, mint azelőtt. Egy éjszaka alatt kijózanodott. A Le Petit Parisien pincéjében a legnehezebb boroshordókat is megmozgatta, de az élet súlyát sokszor már nem bírta el. Kibontotta azt a jóféle, Tennessee állambéli amerikai whiskey-t, amelyet még Franciscótól kapott legutóbbi találkozásukkor. A szűkülő szájú, kis poharába töltött belőle, majd pár csepp vizet öntött hozzá, hogy eltűnjön az agresszív bizsergés. Megforgatta, az orrához emelte a párlatot, beszippantotta a bódító illatokat, belekortyolt, és hátradőlt rozoga kis fotelében. Miközben a jégkockák olvadoztak poharában, próbálta elfeledni az időt, a félreértéseket és a szomorúságát. Elszenderedett. Álmában elkalandozott a Théâtre des Champs-Élysées

színpadára, ahol annak idején egyik legjobb barátja, a legendás színművész, Philippe mulattatta esténként a közönséget. Molière A fősvény című drámájában volt a legemlékezetesebb. A nagyérdemű minden alkalommal vastappsal jutalmazta játékát. Nyugdíjazása előtt pár nappal kapott egy levelet, amelyben csak annyi szerepelt, hogy nem tartanak tovább igényt a munkájára. Később megtudta, hogy szerepeit kolégája, Louis de Funès örökölte. Az eset előtt elválaszthatatlanok voltak. Számталanszor hódították meg együtt a párizsi éjszakát. Fiatalon a Montmartre negyedben még Picasso műtermét is felkeresték. Tudták, hogy a festőóriás nem fog nekik ajtót nyitni. Egyszerűen csak kíváncsiak voltak rá, hogy mitől más az a levegő, amelyet ő szív. Azon a napon, amikor Philippe a kezében egy doboznyi emlékkel utoljára kilépett szeretett színházának ajtaján, könnyezni kezdett. Az utcán többen megálltak, és nézték. Az egyik járókelő megtapsolta.

– Bravó, művész úr. Ez ám a hiteles alakítás. Olyan, mintha tényleg sírna. Lenyűgöző!

Philippe nem akarta lelombozni a férfi lelkesedését, biccentett, majd szótlanul továbbstát.

– Játék ez, ti marhák, színjáték! – ismételtette magában, de mit sem segí-

tett. Túl komolyan vette. Mint minden mást. A deszkákon istennek érezte magát, de a való életben a villanyszámláját sem tudta befizetni. Megszokta, hogy egy küldönc elintézi helyette. Minden prömieren megőrült egy kicsit. Este hattól tízig Anglia királyának képzelte magát, de legbelül úgy érezte, egyszerű ripacs. Nyugdíjas éveiben már szinte nem is foglalkoztatták. Csupán egyik iskolatársa, aki azóta neves direktor lett, adott neki egy-két apró szerepet. Azt is csupán könyörületből. Idősen egy kopott piros ruhában járta a környékbeli óvodákat. Leomló palástja mindenkit ámulatba ejtett. Szerette a gyerekeket, mert úgy gondolta, hogy ők még talán hisznek a varázslatban. Valahányszor belépett egy kis csoportba, egyszerre kiáltották, hogy megjött a Mikulás. Ilyenkor érezte, hogy még nem aludt ki a szikra. Még megvolt benne. A fellépései után mindig kapott pár frankot, akkor is, ha nem kért. Ebédjét szinte kivétel nélkül a Le Petit Parisien félreeső asztalánál fogyasztotta. A grenadírmars volt számára az úri lakoma. Hagymán pirított nagy krumplidarabokkal, tört pirospaprikával ízesítve, jó sósan. Tudta, hogy nem egészséges a sok só, mégis jól megszórta. Ennyi öröm neki is járt ebben a világban. Sajnos nem sütkérezhetett eleget sikerei-

nek fényében, pedig a közönség a keblére ölelte. Jules maradt talán az egyetlen igaz cimborája. Egyszer, amikor Mikulás-ruhában, esernyő nélkül ázott a Le Petitit Parisien eresze alatt, az öreg főúr berántotta, és elkészítette neki azt a bizonyos krumplis tésztát. Előételnek pedig a világhírű hagymalevesét szolgálta fel, amely a fény városának lakói szerint gyógyír volt minden szívfájdalomra.

Jules hangos dörömbölésre riadt fel a szendregésből. A szomszédja kopogtatott, majd a küszöbön hagyta az esti hírlapot. A kultúra rovatban ékes betűkkel a következő volt olvasható: „Elhunyt Philippe, a népszerű neveltető. Álmában érte a halál. A Théâtre des Champs-Élysées saját halottjának tekint. Temetéséről később intézkednek.”

– Pár napja még együtt falatoztunk, most meg... Barbara után ő is elment, és még csak el sem köszönhettem tőle. Egyetlen hangzatos szalagcím. Az utókornak csak ennyi maradt belőle, pedig ő sokkal több volt. Egy értékes ember, az istenit neki! Ha rám is ez vár, akkor inkább ne írjanak semmit – mondogatta Jules, majd öntött magának még pár kortyot, és elmerült az emlékeiben. Akkor este a harmadik terítéket is az asztalra helyezte. Másnap pedig levette a grenadírmarsot az étlapról.

filmkritika

RUBEN BRANDT, A GYŰJTŐ

Serfőző Réka

A *Ruben Brandt, a gyűjtő* a 2018-as év egyik legérdekesebb magyar filmje, amely nem csak az itthoni közönséget hódította meg, nemzetközi fogadtatása is igen elismerő volt; olyan rangos fesztiválokon is vetítették, mint a Locarnói és a Szarajevói Nemzetközi Filmfesztivál, emellett számos díjat is bezsebelt, többek között a bukaresti animációs fesztivál legjobb egész estés filmjének és a sevillei fesztivál legjobb forgatókönyvének járó díjat, és elnyerte a zágrábi Animafest legjobb egész estés alkotásért járó díját is.

Rendezője Milorad Krstić szerb származású képző- és animációs művész, aki 1989 óta Magyarországon él és alkot, rendezése pedig, amely a Magyar Nemzeti Filmalap támogatásával jött létre (egy több mint ötven főt számláló magyar csapat munkájának eredményeként), kifejezetten nehezen kategorizálható. A kritikusok animációs akció-thrillerként szokták emlegetni, a film azonban számos műfaj gazdag ötvözete, megjelennek benne a film noir, a krimi és a lélektani film elemei is, szürreális és groteszk alkotás. Bár cselekményét tekintve valóban a kalandfilmhez áll legközelebb, elsődleges témája, amely minden filmkockán visszaköszön, a művészet, elsősorban a képző- és a filmművészet, melyekkel a rendező élénk dialógust folytat.

A címszereplő Ruben Brandt művészetterapeuta, akit rémálmok gyötörnek, melyekben világhírű festmények alakjai kínozzák. Hogy megszabadítsák lidércnyomásaitól, négy páciense elhatározza, hogy kirabolják a világ leghíresebb múzeumait, és megszerzik a kérdéses képeket. Olyan ismert festményeket emelnek el, mint Botticelli *Vénusz születése*, Vincent van Gogh *Roulin postás* vagy éppen a pop-art atyjának, Andy Warholnak *Elvis I, II* című alkotása. Feladatuk azonban korántsem egyszerű, hiszen olyan neves intézményekbe törnek be, mint a Louvre, az Uffizi, az Ermitázs és a budapesti Szépművészeti Múzeum. A helyzetet csupán bonyolítja, hogy nemcsak a rendőrség, de az alvilág is bekapcsolódik a tolvajok után folytatott hajtóvadászatba, Ruben Brandtnak pedig saját gyermekkorai fájdalmas emlékeivel is szembe kell néznie a kaland során.

A *Ruben Brandt* sikerének hátterében elsősorban az áll, hogy a film több szinten mozog. Elsődlegesen akció-thriller izgalmas cselekménnyel, amely felvonultatja a műfaj legtipikusabb elemeit anélkül, hogy akár csak egy pillanatra is unalmassá vagy kiszámíthatóvá válna, így biztosítva a szórakozás lehetőségét azon nézők számára is, akiket nem feltétlenül vonz a film másik, mélyebben gyökerező szintje, amely a művészetről szól. A rendező ebben a másodikban az egyetemes művészettörténetből merít, amelyre már a címszereplő neve is utal, aki Rubens és Rembrandt után kapta a nevét. A film az első képkockától az utolsóig át van itatva művészettel, számos alkotás és az ezekre való utalás fedezhető fel benne. Némelyek, mint a 13 festmény, ami Brandtot kísérti, előtérbe vannak helyezve, mások pedig az akciójelenetek közben tűnnek fel csupán egy pillanatra a háttérben, a szemfüles néző azonban felismerheti például Da Vinci *Mona Lisáját* vagy Degas *Abszint* című festményét, de feltűnik a háttérben George Méliès *Utazás a Holdba* című filmjének plakátja is. Az pedig Milorad Krstić zsenialitásáról tesz tanúbizonyságot, hogy ilyen mesterien ötvözi ezt a két szintet, lehetővé téve ezzel a nézők számára, hogy bármilyen előzetes ismeretek nélkül élvezni tudják a filmet, és talán még tanuljanak is belőle egy kicsit.

Említésre méltó még a rendező erőteljes szürrealista stílusa és egyedi képi világa, ami rányomja a bélyegét az egész film hangulatára. Krstić grafikájában az emberábrázolás szándékosan valószerűtlen, furcsa figurái közt megtalálhatóak torz, amorf alakok, két-dimenziós, kétarcú, többszemű és -szájú, de három-mellű karakterek is. Amellett, hogy ezzel bemutatja saját, rá jellemző grafikai világát, abbéli meggyőződését is nyíltan kommunikálja a nézők felé, hogy a külsőségekben rejlő különbözőségeink nem kell, hogy meghatározzanak minket vagy a másokhoz való viszonyunkat.

A film egy másik fontos komponense a zene, melyet Cári Tibor szerzett, és amely tökéletes aláfestésül

szolgál a különböző jelenetek során, valamint meghatározza az egész film dinamikáját. Cári eredeti zenéje mellett számos jól ismert szólam is felcsendül, mint például Puccini, Haydn vagy Mozart kompozíciói, sőt a Radiohead egyik zeneszáma is bekerült a filmbe. Érdekesség még, hogy a *Kis keze lányom* és a *Kiša pada, trava raste* több jelenet során is hallhatóak.

A *Ruben Brandt, a gyűjtő* figyelemre méltó alkotás, kimeríthetetlen film, amelyet nem elég egyszer megnézni, ugyanis sokadik alkalommal is tud valami újat nyújtani a néző számára. Mi sem igazolja a film sikerét jobban, mint a tény, hogy a magyar animációs film sok év után újra meghódította a nemzetközi mozikat, és felhívta magára a kritikusok figyelmét is.

RÖVID DALOK

Bogdán József: Izzó lávacseppek; Haikuk, tankák és sedokák; Unicus Műhely, Budapest, 2019

A költő számára bizonyosan kihívást jelentenek – miközben fegyelmet követelnek – a japán (eredetű) „rövid dalok”. Ez a kifejezés éppen a tanka (vagy waka) verselést jelenti, bár vonatkoztatható az ismertebb haikura és a sedokára is. A kihívás pedig abban nyilvánul meg, hogy a költőnek a legrövidebb versforma – a haiku – esetében mindössze három sorban, a sorokon belül pedig öt, hét és öt szótagban kell „kifejtenie” a gondolatát.

Persze a formai követelmények mellett a tartalmi elemek legfontosabbika a gondolatiság; s ha a hagyományos japán haiku többi követelményét is sorba raknánk az évszakszó kötelező szerepeltetésétől a hangsúlyokig, igencsak megkötné az alkotó kezét, miként azt már az eddig felsoroltak is részben megteszik.

Az európai haiku sokkal szabadabb, igazán a szellemisége, a rövidsége és tömörsége teszi haikuvá. S míg az eredeti japán vers nem énközpontú, csupán leíró, tényközlő, a magyar haiku hangne-

me sokszor fájdalmas, szomorú. Azonban még így is az olvasónak is befogadóként aktív részesévé kell válnia az alkotásnak, legalább olyan mértékben, mintha a tanka két hét szótagú záró sorát is olvashatná a vers végén. Mert a tankánál ezerévnivel később kialakult haikura akár úgy is tekinthetünk, mintha az előzőből elhagyták volna a befejező két sort. A sedoka pedig két öt szótagú és négy hét szótagú verssorból épül föl.

A kis „verstani lecke” által lényegében el is mondtuk, mit tartalmaz Bogdán József *Izzó lávacseppek* című kötete: haikukat, tankákat és sedokákat. Javarészt a korábbi kötetekben már megjelent verseket gyűjtötte össze ez a könyv, de olyanok is megtalálhatók benne, amelyek másutt még nem jelentek meg.

A költőről több helyütt megállapítják, hogy „szárnypróbálgatás” helyett kiforrott versekkel lépett a költészeti színtérre, s ugyanezt állapíthatjuk meg róla a japán eredetű versformák művelésében is. A második, *Billegések* című, 1992-ben megjelent kötetét újraolvasva némi meglepetéssel láttam, hogy a több mint negyed évszázaddal ezelőtt kiadott verses-

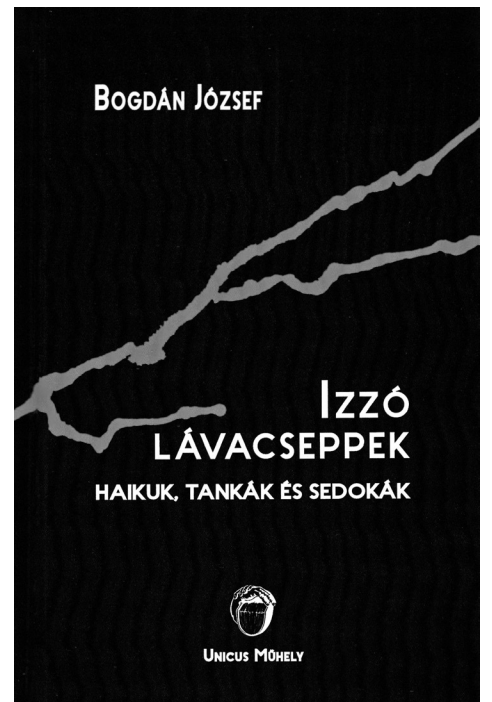
kötetben kéttucatnyi haiku, tanka és sedoka olvasható, amelyek most a legújabb kötetében is helyet kaptak.

Az európai vagy a magyar haikuk szabadságával él Bogdán József, amikor gazdag témakörökből merít, pl. akár családi-ból is: „Pista testvérem / vendégmunkás Berlinben, / köpött egy nagyot”. Vagy egy vallási kép: „Első állomás / Jézus Pilátus előtt, / az ég és a föld”. Ugyanakkor másutt szinte a hagyományos haiku elvárásainak is maradéktalanul megfelel: „Saját reszkető / tükröképét csodálja / a kis vadkacsa”.

A kiadó nevében Kemény András az előszót így fejezi be: „Hiszem, hogy e karcú könyv elolvasása hosszú időt fog elvenni a kedves olvasótól, és ez az áldozat igazi gazdagodás lesz mindannyiunknak.”

Igen. Nem jó arra készíteni az olvasót, hogy a tömény „rövid dalok”-at egymásutánban kövesse a szem és a gondolat, idő és tér is szükséges ahhoz, hogy az olvasó „befejezze” a verset, ahelyett hogy azonnal a következőt pásztázná a szeme. Ez a kötet nem túlszűfolt, helyenként csupán egyetlen haiku „tölti ki” az oldalt. Meg a (természetesen) fekete-fehér gazdag il-

Fodor István

lusztrációk, a fiatal Pétery Anna könyvhöz illő munkái, miközben (cseppekből gyűlt) pirosan izzó lávafolyam csorog végig a kemény táblás kötet fekete színű borítóján.

POÉTA MORÁLIS – PEGAZUS
AMORALIS

Koncz István

Ő is kihalófélben levő háziszárnyas: ritkán költ, s akkor is moralizál. A csend városának csendes lakója a csendes Tisza partján. Hétprobás kritikusok akarták rávenni az írásra, de ő többször is úgy határozott, hogy inkább védelmébe veszi a bukásra ítélt művésztsádalmat, mintsem hogy maga kerüljön a sítetre. Versei kételyek szülőttei, ügyei viszont nyert ügyek. Érzékeny lelkiakat, melyet kivételes testi adottságokkal ügyesen titkol. Néha zavarja, hogy összekeverik a másik Konczal, ám megnyugszik, amikor arra gondol, hogy színészkedni nem tud, így más sem lehet belőle. Rendezni meg inkább maga szereti a világot maga körül, s ezt addig teszi, amíg valamelyik verslába alól ki nem húzzák a talajt. Ami azt illeti, jól tudja, hogy erkölcs nélkül a költő halott, s azt még jobban, hogy egyre szaporodik a temető. Ez pedig nem kimonodottan tájversnek való nyersanyag. Nyilván azért is vonult alkotói magányba. Az, aki mindennap ráláthat a Majomszigetre, egyszer úgyis rádöbben, hogy a sziget kicsiny ugyan, de sokan elférnek rajta. Minek még poétákkal is szaporítani.

POÉTA REVERANDA

Bogdán József

A jó pap is holtig tanul, de neki a végítéletig sajnos sok teremést kell bemagolnia. A hármas határ lassan felissza a lelkeket, amiről azért mégsem tehet, hiszen annak idején nem ő szelte át bánatában a Bánságot Temesvártól Szegedig. Így lett aztán belőle is ritka madár. Igével él, pedig arrafelé jószerivel az állítmány hibázik. Ír, mint a tűzok. Noha ezért meg a tűzokjércék haragudnának meg, mert neki sem mindegy, hogy verslábát, avagy jércelábát fog-e a költő a torzs közt keltetőben. Már minden mindegy, de ő sohasem szomjas. A legszebb bánati folyók, a Tisza meg az Aranka emelik poétái kedvét, s igencsak elégikus hangulatba kerül, amikor átszonet-tezik a túlsó partra, ami azért, jól tudjuk, mégsem a Parnasszus hegye. Legfeljebb párna és szusz. Hiába, szikes csak egy van, ott repülni is csak a vörösparé tud, s a körömfű is azért terem, hogy ő körmölni tudjon. A hétlukú híd tövében látta meg álmai Pegazusát, s azóta abban a hitben él, hogy az ihlet meg az omlett ugyanaz, s nincs az a szárnyas paripa, amelyiket ne kéne meggyónatni. Ha másért nem, hát azért, mert vesz a magyar: eszi az ostyát, de fogy, mint az osztják. A cölibátus feltétlen híve. Egy darabig azért volt érdekes, mert kevés pap jambusolt, mára elérte, hogy érte búsongnak, holott még a daktilus is ijedtében kínrímme változik verseiben. Prédikációitól még a holtak is feltámadnak, szavait az élőknek adja vigasztalásul, olyan a hangja, mint a föld röge: kemény és kiadós. Eső és könyv áztatta vidékek felett bontja szárnyait, s sohasem tudni, ha marad, akkor minek mén.

könyv

EZENTÚL LESZ BANÁN!

Ezentúl lesz banán! – Novellák a rendszerváltásról, Tilos az Á Könyvek, 2019

„1989-ben még nem volt Facebook és nem volt Instagram. Se YouTube, se Google. Telefon csak vezetékes volt, a tévék pedig akkorák voltak, mint ma egy sütő” – olvashatjuk a sárga borítós kötet fülszövegében. Címlapja egy banánt ábrázol, úgy elhelyezve, mint a Szovjetunió egykori címerében a kalapács és sarlóból a sarló.

A rendszerváltás a kollektív emlékezet része. Van, aki rendszerváltásként, más rendszerváltoztatásként emlegeti, tehát még maga a fogalomhasználat is képlekeny. Jan Assmann fogalma szerint a kollektív emlékezet része olyan esemény, amelynek résztvevői még élnek, és mondanivalójuk is van az eseményről. A rendszerváltás óta eltelt 30 év sok is, és kevés is. Egyrészt felnőtt egy, lassan két olyan nemzedék, akik számára mindez már történelem, de aki iskolásként élte mindezt át, az is még csak középkorú. A kötet novelláinak nagy része azoknak a kulcsélményeiről szól, akik akkor iskolások voltak. Így, bár nem tudhatjuk, milyen mértékben, de részben fikciós formában olvashatunk az egykori élményekről. Engem elsősorban ez érdekelt, amikor a könyvet olvasni kezdtem, hogy melyek ezek az élmények, események.

Molnár T. Eszter novellájában a nagy havazásról is szó esik: „Három évvel korábban annyi hó esett, hogy azt hittem, vége a világnak. A nővéremet berendelték önkéntes hólapátolásra, de én még a kertbe sem mentem ki, mert apánk nélkül nem volt kedvem hóembert építeni.” (192. o.) Mindez 1987. január 12-én történt, amikor az egész ország arra ébredt, hogy óriási hó, hófalak borítják az utakat. Ez többnyire pozitív élmény az emlékezetben, a szolidaritás, összefogás élményei a meghatározóak, bár itt az elbeszélőnek ez leginkább a kórházban betegeskedő apa hiányáról szól.

Magyari Péter novellájában a bombariadók emlegeti. (208. o.) Ez a jelenség tipikusan a rendszerváltáshoz köthető, amikor az átmenet éveiben fellazultak az addigi keretek, és olyan diákok, akik nem akartak dolgozatot írni, betelefonáltak az iskolába, hogy ott bomba van. Az ötlet származhatott onnan, hogy tűzriadók kapcsán az iskolák kiürítését korábban is gyakorolták. A telefonos hívásokat komolyan vették, egy iskolát akár 1 perc 40 másodperc alatt is ki tudtak üríteni. Jómagam általános iskola 8. osztályosként több bombariadót is átéltem, nem volt kellemes élmény. Nem azért, mert féltünk, hanem mert nem engedtek hazamenni, így több órát teljesen értelmetlenül töltöttünk el egy parkban, ami 14 évesen már nem számított vonzó programnak.

Kiss Noémi az NDK-menekültekről írt szívhez szólót (46. o.), akik az 1989. szeptember 11-ei határnyitás előtt tömegesen várakoztak Magyarországon, hogy a szabad nyugati világba távozhassanak. Bár e személyes történet vége melankolikus, a magyar határnyitás mindenképp felemelő eseménye a rendszerváltásnak.

Bendl Vera *Apám, én meg a rendszerváltás* című novellájában olvashatunk a köztársaság kikiáltásáról, amely ma már teljesen szürreális eseménynek tűnik: 1989. október 23-án Szűrös Mátyás kiáltotta ki. Pont október 23-án, és pont ő, olyan volt ez akkoriban, mintha kétszeresen próbálták volna tompítani a reformkommunisták az esemény jelentőségét. Így telitalálat, hogy a novellának ez a része ironikus, főként a tanár ábrázolása, aki megpróbálja beüzemelni a televíziót az iskolában.

A kötet írásai többnyire pozitív epizódokat idéznek fel az átmenet éveiből. Molnár T. Eszter novellájában sejlik fel, hogy a rendszerváltásnak vesztesei is voltak – a szomszéd család, amelynek mindennapjáról a vékony falak tájékoztattak: az apa, aki tagadta gyermeke előtt, hogy őt elbocsátották, és az anya, aki főzés közben angol nyelvleckét hallgatott, hogy orosz tanárból angoltanárrá képezze át magát. Mán-Várhegyi Réka novellájában pedig felsejlik az erdélyi menekülsors árnyoldala is. Míg 1988-ban, 1989-ben óriási tár-

Tóth Eszter Zsófia

sadalmi szolidaritás övezte a zöldhatáron átkúszo határon túli magyarokat, az 1990-es évek elejére ez a lendület kifulladás: a novella főhőseinek családját már nem jelentik be az anyaországi magyarok.

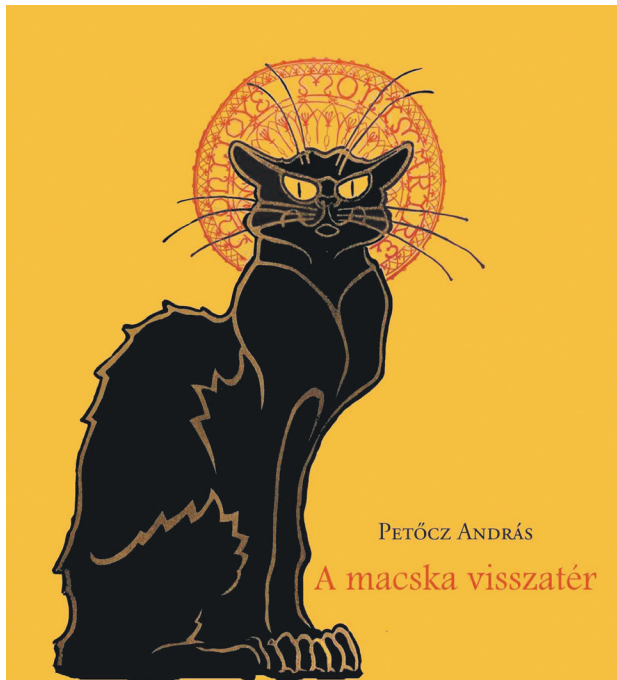
Ajánlom olvasásra a kötetet, aki átélte, újraélheti a boldog, szomorkás, vicces epizódokat, aki pedig már a rendszerváltás után született, egy egzotikus világba pillanthat be. A novellák könnyen olvashatóak, akár a strandtáskában is helyet kaphat e könyv.

REMEG A MACSKAMELEG HIÁNYÁTÓL

Törteli Réka

Petőcz András: A macska visszatér, Guttenberg Pál Népfőiskola, Orpheusz Kiadó, Budapest, 2019

Lautrec macskájának szigorú szemei köszönnek vissza a borítóról, a fekete árny, aki már mindent ért. Petőcz András kötetét tökéletesen ábrázolja ez a tekintet. Valahol elvesztünk, az időparadoxon kibontja a szárnyait, és mindent behálóz. Olykor vasmarokkal szorít az elmúlás gondolata, néha pedig megszűnik. Az idő nem létezik. De mégis. A kezei között vergődünk. „A költő szenved. Mondják, hogy a költőnek ez a dolga.” Az alkotót és a macskát párhuzamba állíthatja. A macskameleg hiányától remegő költőnek szüksége van a jóleső dorombolásra, amely felmelegíti az elhidegült egyént. Nemhiába van ennek az állatnak szent státusa, mitologikus, rejtélyes. A függetlenség miatt kuporognak a kopár fa tején, amikor már süvölt a szél, és a Kastély ajtaja bezárult. Az elmúlást büszkén viselik. Már megint az idő, képtelenség szabadulni a gondolattól, ott ül az ólmos súlyú, láthatatlan köpeny, amely elsorvasztja a vállat és a lelket. A Kastély elnyel mindent, maga a *rettenet sisakja*. Talán a legerősebb kép, amely megjelent előttem a kötetben: az ember fölé kúszó márványkő. A márvány rideg, mi is ilyenre csiszolódunk, amikor már csak a szárnyunk csonkjait érezzük, halovány, mindent kitöltő fájdalom. Végigszágul az ereken, felsérti a bőrt, mint a macskakarom. A macska elhagy, és amikor eltűnik, vége lesz a világnak, mindennap egy kicsit jobban. Magával visz a költőből egy darabot, a hideg nyugalmat, a meg-

magyarázhatatlan biztonságot, amit eddig nyújtott. A karosszékben fetrengve, elnyúlva, csillogó pihékkel a pattogó parázs mellett. A macska számomra az ihletettséget szimbolizálja, egyfajta tűz, amelyet minden külső tényező befolyásol. Mindenhol csak a hiány. Az üres tér, a karosszék, amely örökre kihűlt. Akárcsak maga a művész. A hóhér sziluettje csendesen lépked, ugyanúgy, ahogy ez a kecses állat, akinek a nemléte mindenhová betör. Semmi sem létezik, minden illuzórikus. Végül felemészt, vasoszlopra szúr. A macska kiharap belőled egy darabot, végigosan egy gerendán, és visszatér az éj birodalmába, ahol csendesen és észrevétlenül szenved. A költő pedig meghal, mert halhatatlanságra van ítélve.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Agárdi Gábor** (1987) újságíró, szerkesztő (Szabadka)
- Cs. Simon István** (1942–2007) költő, újságíró (Csóka)
- Dudás Károly** (1947) író (Szabadka)
- Fekete J. József** (1957) író (Zombor)
- Fodor István** (1953) nyugalmazott szerkesztő, újságíró (Zenta)
- Hafner Zoltán** (1965) irodalomtörténész (Budapest)
- Juhász Attila** (1967) tanár, újságíró, fordító (Zenta)
- Kurcz Ádám István** (1982) irodalomtörténész (Budapest)
- Léphaft Pál** (1952) karikaturista, újságíró (Újvidék)
- L. Móger Tímea** (1981) költő (Doroszló)
- Mirnic Zsuzsa** (1940) író (Szabadka)
- Molnár Rózsa** (1965) író, lelkipásztori kisegítő (Oroszlámos)
- Molnár Tibor** (1966) történész, főlevéltáros (Zenta)
- Németh Zoltán** (1956) újságíró, szerkesztő (Újvidék)
- Patyi Szilárd** (1987) történelem–filozófia szakos tanár, újságíró (Szabadka)
- Péter László** (1958) képzőművész, szakíró, tanár (Székelykeve–Budapest)
- Serfőző Réka** (1996), az újvidéki BTK angol szakának hallgatója (Zenta–Újvidék)
- Tasić Mile** (1954) képzőművészeti kritikus, művészeti szakíró (Szabadka)
- Tóth Eszter Zsófia** (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Törteli Réka** (2000), az újvidéki Művészeti Akadémia festő szakának hallgatója (Zenta–Újvidék)

Lapszámunkat Léphaft Pál íróportréival illusztráltuk

A BOLTI BEVÁSÁRLÓKOCSI FOGLYA

Fekete J. József

Böndör Pál: Vásárlási lázgörbe. Verses elbeszélés. Maurits Ferenc illusztrációival. Forum-Kalligram, Újvidék-Budapest, 2019

Mennyire idegenül hangzik a mai olvasó számára a verses elbeszélés műfaji meghatározás, iskolán kívül csupán elkötelezett könyvforgatók találkozhatnak ilyen művel, de azok se ma íródtak. A műfaji meghatározás két fontos kitétele, hogy versben íródott, illetve hogy történetet közöl. A „versben íródás” ugyancsak két dolgot jelenthet, az egyik a formára vonatkozik, vagyis hogy szabályos vagy szabálytalan verssorokból épül föl a mű, a másik pedig a tartalom, amely nem egyéb, mint a szerző alanyiséga, a tárgyhoz kötődő érzelmi viszonyának megjelenítése. Az „elbeszélés” pedig a műteremtés folyamatára utal, ami nem jelent kötelezően folyamatossgot, vagyis egyenes vonalú előre- vagy hátrafelé haladást a megalkotott történetben.

Böndör Pál provokatív című alkotásának alanya ön maga, környezetének megidézésével, a megvásárolható tárgyak, javak prizmáján átszűrve. Tekintve, hogy e költeményben a tárgyasítozott világ évtizedeket fog át, amelyekben társadalmi alakzatok születtek, és roskadtak magukba, magánéletek szövődtek egymásba, viszonyrendszerek hálózata épült ki és szakadt darabjaira, nyugodtan állítható, hogy egy regény anyaga öltött verstestet, amelyben az adott korban elérhető, beszerezhető, népszerű, presztízsertékű, ma már megmosolyogtató értékrendet mutató tárgyak szolgálnak időhatározóként és minőségjelzőként egyaránt.

Az egyén látókörébe kerülő tárgyak lesznek ennek az elbeszélésnek a biztos pontjai, sokkal biztosabbak, mint például az elbeszélő kiléte, noha a számos önéletrajzi vonatkozásból kiindulva joggal feltételezhető, hogy önelbeszélésről van szó, ám a műben föltűnik egy figura, aki annak árán jutott el Amerikába, hogy az elbeszélő, megrettenve a lehetőségtől, átadta számára az elsőbbséget. Az elutazó megteremtette a szerencsáját, majd elveszítette az anyagiakat, az itthon maradó nem vitte túl sokra, ám normális életet él, ráadásul szerelme is megmaradt. Olybá tűnik, hogy egyetlen személy két szereplhetőségének asztali párbeszédéből bontakozik ki az önnön pontosságára törekvő elbeszélés. Csakhogy „A nyelv megbízhatatlan, pontatlan” – szögezi le Böndör a kezdet kezdetén, majd rövidre rá: „Mindez lehet, hogy nem is így történt.” Az elbeszélés teremtésében részt vevő alteregó valószínűsége is kérdéses,

előfordulhat, hogy nem létezik, miként az is, hogy maga a költő a nem létező, és az alteregó a valós, esetleg mindketten a képzelet szüleményei: „Ketten ülünk most a nappaliban, azt hiszem, ketten, de lehet, hogy többen. / Vagy én egyedül. / Vagy egyedül ő, aki beszél; / engem, vagy minket, pedig csupán megidéz, / de akkora indulattal, / hogy szinte jelen vagyok, vagyunk / fizikai mivoltunkban is.” Az idézetben említett „teremtő indulat” is megérne egy misét, ám Böndör azzal a gondolattal, hogy „minden történet mindenkié”, megoldást kínál azok számára is, akik nem szándékoznak a jelenvalóság-távlevőség kétértékűsége fölött tépelődni.

„A megkérdőjelezett én” problematikája az olvasóra is kivetül, ő kívül reked a gyanús szerzőségű elbeszélésen, amiből akkor is történet lesz, ha nem is történik benne semmi.

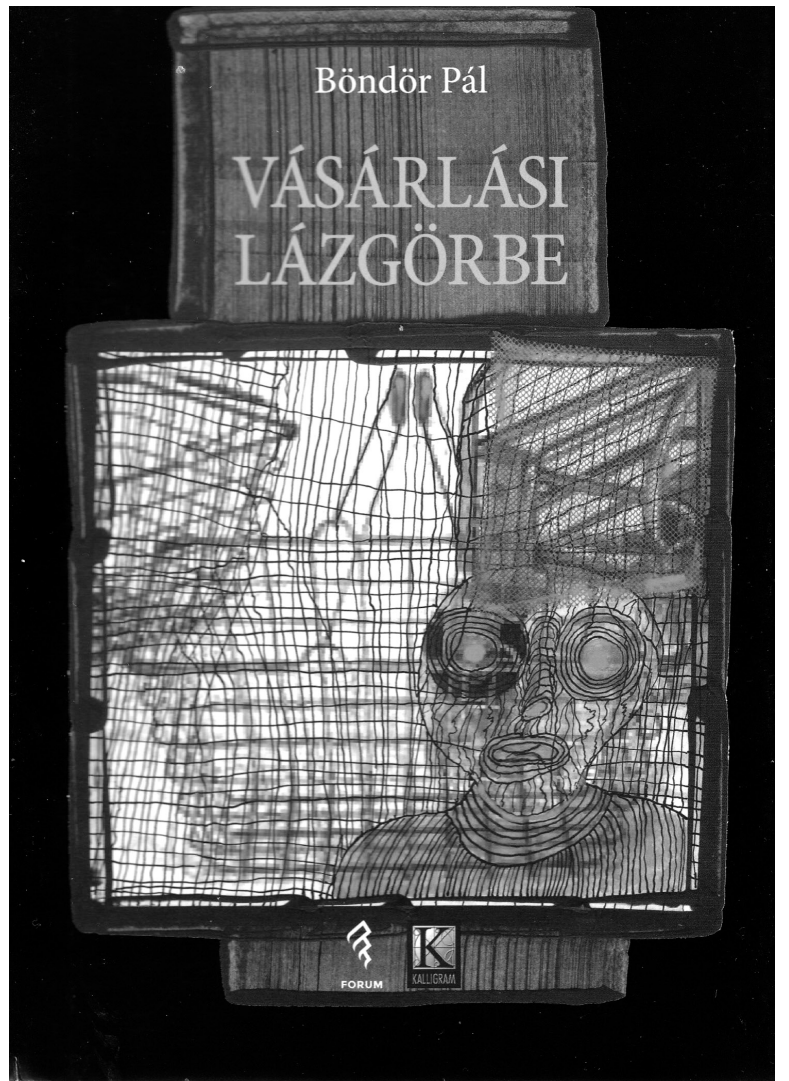
Erről az igyekezetről nyomban kedvenc szerzőm kételye ötlök eszembe. Szentkuthy Miklós egy helyen leszögezte, hogy az élet és a nyelv egyaránt nem más, mint maga az inprecízió. Egy lényegében meghatározatlan dolgot egy másik, ugyan csak meghatározatlan eszközzel leképezni – mert ez lenne az író munkája – majdhogynem lehetetlen, tudományos szempontból pedig mindenképpen céltalannak tekinthető. Erre majd még visszatérek, de maradjunk még a verses elbeszélésnél.

„Ami a két, időben távoli, / pelenkás korszak közé befért, az is szar volt” – idézi az emberi élet sommáját sallangmentesen megfogalmazó Cibulka bácsit a költő, aki gyermekágyában fültanúja volt a fogyasztói társadalom, az instant világ nyitánya születésének, amikor szülei éjszaka folyton arról beszélgettek, hogy valamit vásárolni kellene, minduntalan vásárolni, mintha az bármit is változtathatott volna Cibulka bácsi aforisztikus megállapításának valóságtartalmán. A pelenkás kortól a pelenkás korig ívelő, egy emberöltőt átfogó multidézésnek a „minden bizonytalan” árnyékában aligha lehet sok eszköze a humoron, az íronián, az öni-ronián, a paradox viszonyítás kivül. Az elbeszélő költemény második ciklusának címe – Oda voltunk, vissza vagyunk – egyike ezen eszközök finom termékeinek. Később sorjázna a nyelv pontatlanságára épülő poénok: „Például példátlanul / evidenssé vált, hogy / hogyhogy nem, / igencsak...”, „Olykor persze olybá tűnik, / mintha, majdnem, talán, / szinte, már-már. / Közben nem.” A költő szívesen eljátszik az alliteráció adta lehetőségekkel is, ám bármerre fordul, mindenütt a nyelv természetében hordozott pontatlanságba ütközik: „egy gon-

dolsz, mást mondasz, / valami harmadikat írsz le”, és ez leginkább nem is a nyelv önmagából fakadó inprecizitása, hanem a társadalmi elvárásokat követő eufemisztikus fogalmazás következménye: „...a faszodra azt mondják, hogy kukac / vagy pisilő. A szart / kakinak becézik. Nehogy az erős szavak / megártsanak.” A költő a nyelv foglya, a nyelv elképesztő szegénységének áldozata.

Itt kanyarodom vissza a már idézett Szentkuthyhoz, aki ropant szórakoztató módon erre vonatkozóan egy „végtelenszavú nyelv” kifejezőkészségének példáját állítja, egy görög szoborfej egyszerű ekphraszisa nyomán. „A világ egy modell: tegyük fel, hogy egy görög szoborfej. Ezt kell a tanulóknak (művészeknek) utánózni, kifejezni. [...] A görög fej fehér márványból van. Az első számú tanulóknak adtak egy márványdarabot, melyen a modellel vonásai már ki is vannak vésve, csak éppen egypár simítás hiányzik. A második számú tanulóknak már csak szürke márványa van, alig előkészített vonásokkal. A tizenkettediknek egy doboz fehér olajfestéke, egy értekezése a görög satyrdramákról és Rembrandt zsebórája. A 3874-iknek (ez vagyok én! [...]) pedig egy meteorológiai időtábellája, a modell pontos mása fix gázból és egy történelmi hipotézis arra vonatkozólag, hogy a zsidók kiradírozták a Bibliából a tizenegyedik parancsolatot. Milyen irtózatoss munkát kell végeznem, hogy ezekből utánozzam a modellként elem állított fehér görög márványszobrot.”

A képzőművészeti analógia nyomán meg kell említenem Maurits Ferenc illusztrációit.

Szépirodalmi szocializálódásom idején a legtöbb könyv Maurits fedőlaptervei nyomán készült Újvidéken, majd egyre ritkábban bukkantak föl jellegzetes figurái és színei a borítókön, ezért is megkívántam, örülök mostani rajzainak, amelyeken a fogyasztói társadalmat egy bolti bevásárlókocsi fémketrecében szenvedő, magányos figura jeleníti meg.

A könyv egészét tekintve szórakoztató, miként az egy elbeszélő költeményhez illik. Azok szá-

mára, akik folyamatosan tanúi voltak, voltunk a fogyasztói társadalom kibontakozásának, talán kissé keserű emlékeket is idéző olvasmány, a fiatalabbaknak szellemes retró kalauz és érzelmi vásárfia. A kötet négy ciklusának utolsója a Jegyzetek címet viseli, az oda sorolt szövegek az alaptextust magyarázó szabadversek, a könyv talán legfeszesebb és legizgalmasabb darabjai, bár ez közel sem biztos. Miként Böndör elbeszélő költeményében semmi egyéb sem az.

IV. KISFALUDY SÁNDOR VERSMONDÓ VERSENY – BALATONFÜRED, 2019. NOVEMBER 15-17.

Weöres Sándor halálának 30., Ady Endre halálának 100., Borbély Szilárd halálának 5. és Lászlóffy Aladár halálának 10. évfordulójához kapcsolódóan a magyar nyelv napja alkalmából Balatonfüred Város Önkormányzata és az Előretolt Helyőrség Íróakadémia meghirdette a IV. Kisfaludy Sándor versmondó versenyt 11–12. évfolyamos diákoknak.

Kötelező vers: Weöres Sándor, Ady Endre, Lászlóffy Aladár vagy Borbély Szilárd egy verse. Szabadon választott vers: kortárs magyar költő verse (maximum 4 perc).

Meghívást kapnak a határon túli magyar tannyelvű középiskolák, a Veszprém megyei középiskolák és Balatonfüred kulturális partnervárosai: Baja, Győr, Vác, Kecskemét, Komárom, Szolnok, Debrecen, Gyula, de a versenyen bármely középiskola 3–4. évfolyamos tanulója részt vehet.

Minden iskolából 2-2 nevezést fogadnak el, ezért a szervezők azt javasolják, hogy az intézmények szervezzenek előválogatót.

Jelentkezni postai úton vagy e-mailen lehet a kitöltött jelentkezési lappal, amely letölthető a www.balatonfured.hu oldalról.

Cím: 8230 Balatonfüred, Szent István tér 1. koordinacio@balatonfured.com

A jelentkezési határidő: november 8.

A versenyt 2019. november 16-án a balatonfüredi Kisfaludy Galériában tartják, és a többnapos találkozón koncert, kiállítások, zenés irodalmi műsorok és előadások várják az érdeklődőket.

A határon túlról érkező diákoknak és kísérő tanáraiknak utazásiköltség-térítést, szállást és ellátást biztosítanak a Blaha Lujza Hotelben. Határainkon belülről érkező diákoknak ellátást biztosítunk.

A meghirdetett programok a jelentkezőknek díjmentesek.

A BOSCH+BOSCH HELYE A MŰVÉSZET VILÁGTÖRTÉNETÉBEN

Tasić Mile

Szabadka művészváros, vagy nevezhetjük a művészetek városának is. Mindig is az alkotók és a művészetek városa volt, mégis kevés olyan polgártársunk akadt, aki a művészet néhány ezer éves világtörténetébe, már amióta létezik írásbeliség, beírta volna magát. Kiemelkedni a helyi kulturális közegből és eljutni a világszínvonalig sohasem volt egyszerű vállalkozás. Amennyiben az idő a legobjektívebb értékmérő, akkor a Bosch+Bosch csoport megalakulása óta eltelt fél évszázad bebizonyította a tagjai szerzettségét tagolt alkotói opusa valós, művészi értékét, ami egyben ennek az írásnak is a tárgya.

A művészeti akadémiák minden hallgatójának kötelező olvasmánya volt az elmúlt fél évszázadban, sőt még azóta is, az a gazdag tartalmú, kis formátumú könyv, amelyet Salomon Renak írt *Apolló – A képzőművészet rövid története* címmel. Ennek a művészeti olvasókönyvnek egy aprócska fejezete sincs, amely számba venne bennünket valamilyen művészeti érték kapcsán. A múlt század hatvanas éveiben jelent meg a nagyvilágban a New York-i Egyetem művészettörténet-tanárának, Horst Waldemar Janssonnak a *Művészettörténet* című könyve, amely lassan, de biztosan átvette az egyeduralmat az Apollótól. Nagyvilági megjelenését követően alig múlt el néhány év, és a Jugoszláv Könyvkiadó Intézet 1966-ban Olga Šafarik fordításában megjelentette ezt a jeles, nagy formátumú művet, vászonkötésben, Picasso kérpárulésból és -kormányból készült *Bika* című alkotásával a fedőlapján. A művészet világában

ennek a könyvnek a dominanciája bizonyosodott be 1997-ben, amikor New Yorkban megjelent a bővített kiadása a következő Janson tollából, Janson Antonia F.-től. Ez a bővített kiadás 2005-ben jelent meg az akkori Szerbia és Montenegró államszövetségében. A kiadói szerepet a varasdi (Varaždin, Horvátország) Stanek Kft. és az újvidéki Prometej vállalta. Ez az alpmű nagyon fontos szerepet tölt be nem csak a nyugati féltke szempontjából, rendkívül alapos és szakmailag kifogástalan szöveggel, figyelmes és minőségi illusztrációválasztással, amelyeknek több mint fele színesben jelent meg. Az alapos művészeti bibliográfia mintegy száz új nevet hozott az előző kiadáshoz képest, ami a mű aktualitását igazolja, a fontosabb művészettörténeti kronológia pedig – a hozzá fűzött magyarázatokkal a különböző művészeti technikák kapcsán – ezt a könyvet nem csak művészi körökben teszi megkerülhetlenné.

Nekünk, szabadkaiaknak külön jelentősége van a Janson-féle *Művészettörténet* bővített és korszerűsített kiadásának, amelyben a 956.-tól a 987. oldalig terjed az *Adalék Szerbia XX. századi művészettörténetéhez* című fejezet. Ennek a fejezetnek a szerkesztője dr. Miodrag Miško Šuvaković, aki jelenleg a Belgrádi Egyetem Média és Kommunikáció Karának tanára és dékánja, emellett munkatársként jegyzik dr. Nevena Dakovićot, dr. Ana Vujanovićot és mgr. Jelena Novakot.

Anélkül, hogy belebocsátkoznánk a szerző által kiválasztott szabadkai művészek értékelésébe, akik ebben a mellékletben szere-

pelnek, annyi bizonyos, ez a könyv nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy városunkat a megkerülhetetlen és kihagyhatatlan művészeti központok közé sorolják. Végül is, a felesleges méretkezésnél ez a tény sokkal fontosabb, mert ez az, amire büszkék lehetünk.

Az említett adalék 26. fejezete a *Fényképek* címet viseli, valójában az új, modern, műszaki képalkotás jelenlétével és befogadásával foglalkozik a modern tömegkultúra kialakításának folyamatában. Ebben a fejezetben nyer említést a többi alkotó közt Slavko Matković (1948–1994), a Bosch+Bosch alapítója, aki 1969-ben hozta létre a valamikori szabadkai Triglav cukrászdában a csoportot. Az általános és középiskolát, valamint a pedagógiai akadémiát szülővárosában, Szabadkán végezte. Ő volt a kezdeményezője és szerkesztője, sőt még a kapcsolattartója is a WOW folyóiratnak. Több verseskötet szerzője, és számos folyóiratnak írt. Mint multimédiális művész több projektumban is részt vett: térbeli akcióművészeti, konceptuális, vizuális költészeti alkotásokban, képregényekben és mail-artban.

Ebben a fejezetben kapott helyet Szombathy Bálint, a csoport másik alapítója, aki Pacséron született 1950-ben. A gimnáziumot Szabadkán végezte, majd az Alekszandar Csuszov Akadémián diplomázott 1984-ben. Multimédiális művész, képzőművész, művészeti szakíró és formatervező. Szerteágazó művészeti tevékenységet folytatott, a vizuális költészettől a konceptuális és poszt-konceptuális művekig, installációkig, performance-okig, a mail-arton át a kritikaírásig.

A 60. fejezetben nem szokványos címen (*A neodada és a fluxus*) említik Slavko Matkovićot és Szombathy Bálintot mint a színesztézia és a vizuális hangkísérletek hordozóit.

A *Konceptuális művészet* című 65. fejezetből sem maradhatott ki a Bosch+Bosch csoport, amely 1969-től egészen 1976-ig működött Szabadkán; a már említett csoporttagokon, Matkovićon és Szombathyn kívül megemlíti még a tősgyökeres szabadkai Szalma Lászlót (1949–2005) mint a csoport alapító tagjainak egyikét. Festő, grafikus, illusztrátor volt, több művészeti társulás tagja, művésztelepek résztvevője, alkotásait számtalan önálló és közös kiállításon mutatták be itthon és külföldön. A fejezet szövegét Slavko Matković egy munkájának reprodukciója kíséri a hetvenes évekből, címe *A felszín megjelölése*. Ez az alkotás egy levélhez hasonlít, annak idején komoly politikai vitát váltott ki, mert Jugoszlávia eszmei és politikai vezetője, Josip Broz épp azokban az években küldött a kommu-

nista pártnak és a népnek egy „levelet”, hogy miként kell folytatni a kérlelhetetlen harcot a munkásosztály jogaiért a szocializmus fejlődése érdekében...

A *Performance-művészet* című 67. fejezet, amely az urbanus, a magán- és a közösségi térben lefolytatott akciók előadásáról szól, úgyszintén említi a Bosch+Bosch csoportot.

A 73. fejezet igencsak hosszúra sikeredett címe *Festészeti posztmodern eklekticizmus és a posztmodernizmus elmélete*. A múlt század nyolcvanas éveiben jött létre a konceptuális művészet kritikai ellenpólusaként, amely fel-szabadítja a festészetben, a szobrászatban, valamint az installációkban a posztmodern művészek érzékszervi-testi alkotómunkáját. Itt említik ismét Slavko Matković neoexpresszivisták festményeit, amelyek a konceptuális művészet önkritikájaként születtek.

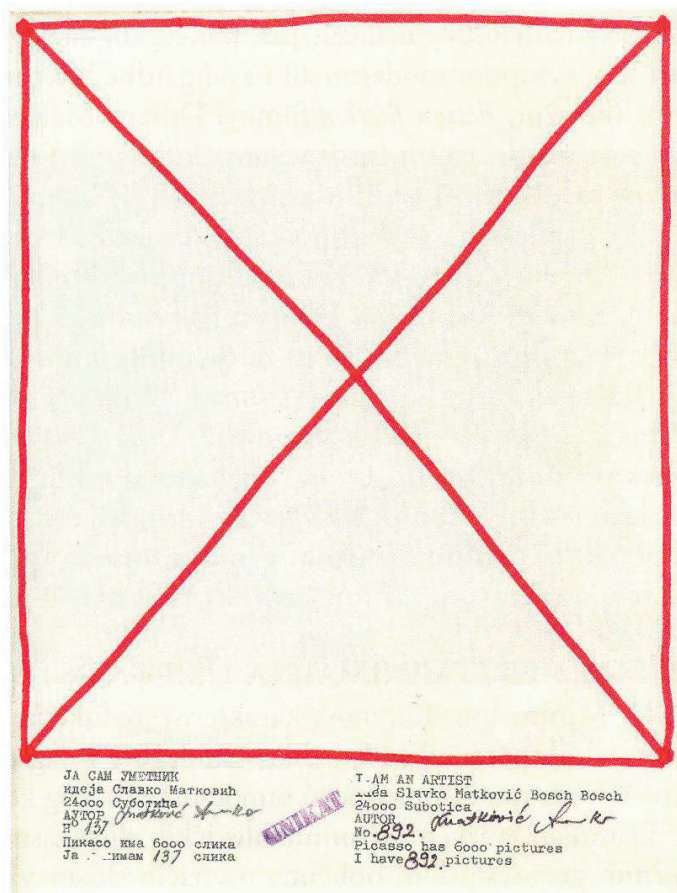
Habár többen is kimaradtak a Janson-féle *Művészettörténet* felsorolásából, akik az immár lexikonban is jegyzett Bosch+Bosch csoportot alkották, a csoportalapító Slavko Matković, valamint Szombathy Bálint mellett, aki 1969-től az első vonalat képezte, érdemes megemlíteni Izrael (Basch) Editet is, aki korán meghalt, de a divatszakra terén értékes formaterveket készített, Magyar Zoltánt, Krekovic Istvánt és Slobodan Tomanovićot, akik alkotásaikkal hozzájárultak ahhoz, hogy városunkat ne csak megemlítsék, de állandó helyet kapjon a XX. század második fele kortárs művészetének első sorában.

A csoport hírneve magához vonzotta 1971-ben Kerekes László szabadkai gimnazistát, aki ezt követően Belgrádban befejezte a Pedagógiai Főiskola konzervatóri szakát. Ígéretes művészi pályakezdése után sajnos korán hunyt el Berlinben.

Ladik Katalin és Csernik Attila 1973-ban kapcsolódott a csoporthoz, Vukov Ante pedig 1975-ben. Mindezen csoporttagok a közös munkájukkal, még inkább önálló, egyéni művészeti tevékenységükkel, alkotásaikkal olyan művészetet hoztak létre, amely méltán került a művészettörténet kiemelt helyére.

Minden mérvadó gyűjteményben, legyen az enciklopédia, lexikon, szótár vagy művészettörténet – hasonló, mint amelyet most boncolgatunk –, a címszavak alatt nem lehet alaposabban és mindent átfogóan szólni az egyénekről, de a Bosch+Bosch csoport megjelenése és tagjainak elismertsége, valamint Szabadka művészeti képviselője olyan tény, amelynek nem szabad ismeretlennek maradnia polgártársaink előtt. Matković vezetésével sikerült a csoport minden tagjának, a külső segítség hiánya és a meg nem értettség ellenére is, az undergroundból eljutni a valódi művészetig. A művészet világtörténetének részévé válni kimagasló teljesítmény. A szabadkai csoport tagjai nemcsak alkottak, de meg is élték művészetüket, és Janson nagy jelentőségű művének, valamint a Šuvaković-féle adaléknak köszönhetően élni fognak ezután is.

Fordította: Juhász Attila

1324. Slavko Matković, *Obeležene površine*, 1973–1977.